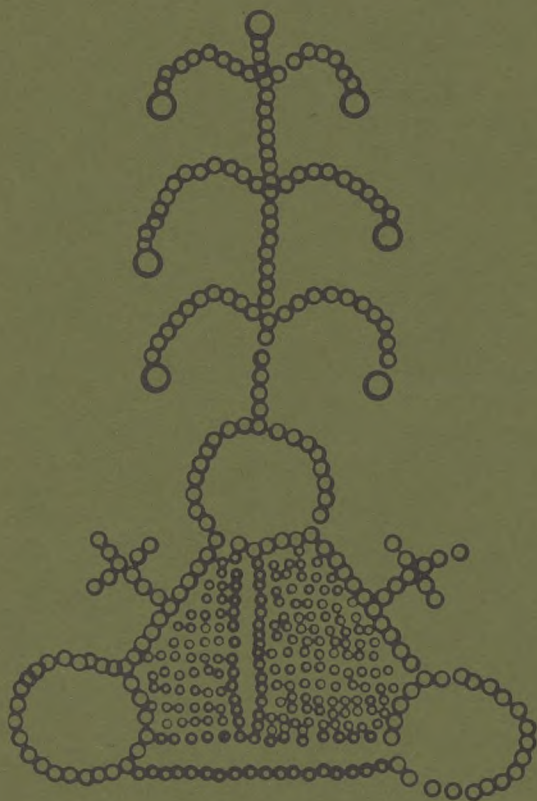

VORE KIRKEGÅRDE

ÅRSSKRIFT 1985

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

Adresser:

Formand: Povl Götke-Hansen
Søndergade 33, 5450 Otterup
Tlf. 09-82 11 37

sekretær: Kurt Anhøj
Savværksvej 5, 7130 Juelsminde
Tlf. 05-69 40 50

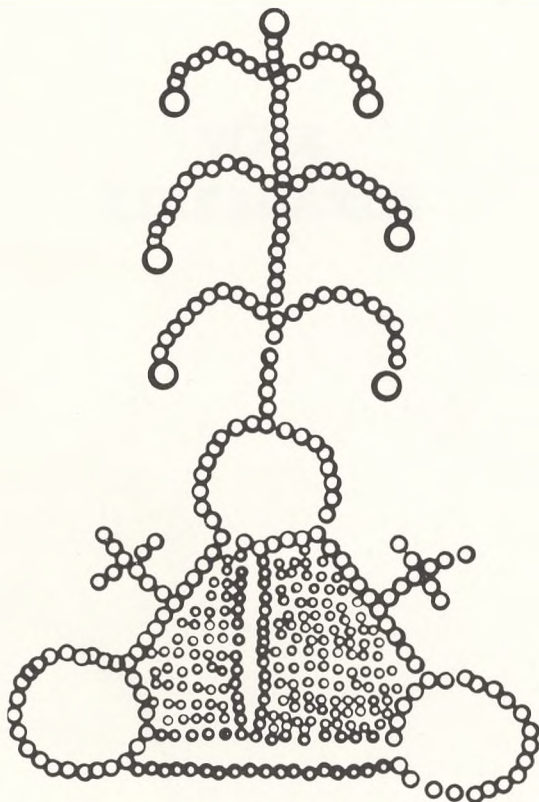
Kasserer: Henning Hansen
Kirkevænget 8, 2500 Valby
Tlf. 01-16 19 22

Redaktør: Axel Andersen
Ørnevej 1, 2630 Tåstrup
Tlf. 02-99 26 19

Forlag: Foreningen for Kirkegårdskulturs
forlag v/civilhørdonom
Volmer Rud Nielsen
Ladegårdsvej 35, 5610 Assens
Tlf. 09-71 47 53

Medlemskab kan tegnes: Se bagflip!

VORE KIRKEGÅRDE

ÅRSSKRIFT 1985

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

Redaktionsudvalg:

Povl Gölke-Hansen, Kurt Anhøj, Henning Hansen, Axel Andersen.

Ekspedition: Kirkevænget 8, 2500 Valby. Giro nr. 8011915.

Sats og tryk: F.B. Bogtryk/Offset, Slangerup.

**VORE
KIRKEGÅRDE**

Billedhugger Johannes Wiedewelt (1731-1802), Assistens Kirkegård, København af Andreas Weidenhaupt 1803. Foto: til »Gravminder«, 1912.

Indholdsfortegnelse

Lauritsen, Thyge, kirkegårdsleder: <i>Aalborg bys kirkegårde</i>	7
Nielsen, Kaare Rud, gartnerassistent: <i>1. Nordiske Kirkegårdskongres, 4.-8. september 1985, Helsingfors</i>	11
Falmer-Nielsen, Arne, ps. kirkegårdsleder, hortonom: <i>Begravelsespladser før</i>	20
Falmer-Nielsen, Morten, kirkegårdsleder, hortonom: <i>Kirkegårdene før og nu</i>	21
Andersson, Sven-Ingvar, professor: <i>Kirkegårdene i fremtiden</i>	22
Andersen, Axel, overgartner, hortonom: <i>Korset</i>	24
Anhøj, Kurt, kirkegårdsleder, hortonom: <i>Foreningen for Kirkegårdskultur, Generalforsamling 1985</i>	32
Götke-Hansen, Povl, sognepræst: <i>Bog anmeldelse: Allegori og Borgerdyd</i>	34
Falmer-Nielsen, Morten, kirkegårdsleder, hortonom: <i>Mariebjerg Kirkegård gennem 50 år</i>	35
<i>Resolutioner</i>	65

Aalborg bys kirkegårde

Af Thyge Lauritsen

Foreningen for kirkegårdskultur holder i 1986 årsmøde i Aalborg, hvor man bl.a. skal besøge et par af bykirkegårdene.

Aalborg bys kirkegårde administreres af kommunens parkforvaltning og omfatter 3 kirkegårde og et krematorium. De 3 kirkegårde er Almen-, Søndre- og Østre kirkegård, som er indviet henholdsvis i 1806, 1940 og 1959.

I det følgende skal der gives en kort præsentation af disse, delvis med udgangspunkt i et jubilæumsskrift af Sv. B. Olesen, udgivet af parkforvaltningen i anledning af 175-året for indvielsen af Almenkirkegården.

Almenkirkegården

Almenkirkegården i Aalborg er som flere andre købstadskirkegårde fra slutningen af det 18. og begyndelsen af det 19. århundrede blevet anlagt som en assistens- eller aflastningskirkegård for de på det tidspunkt meget stærkt udnyttede bykirkegårde og kirkegulve.

Den tætte bebyggelse og hastigt voksende befolkning i købstæderne nødvendiggjorde af praktiske og hygiejniske grunde en aflastning af disse bykirkegårde, hvad også forbudet fra 1805 mod begravelser i kirkerne er udtryk for.

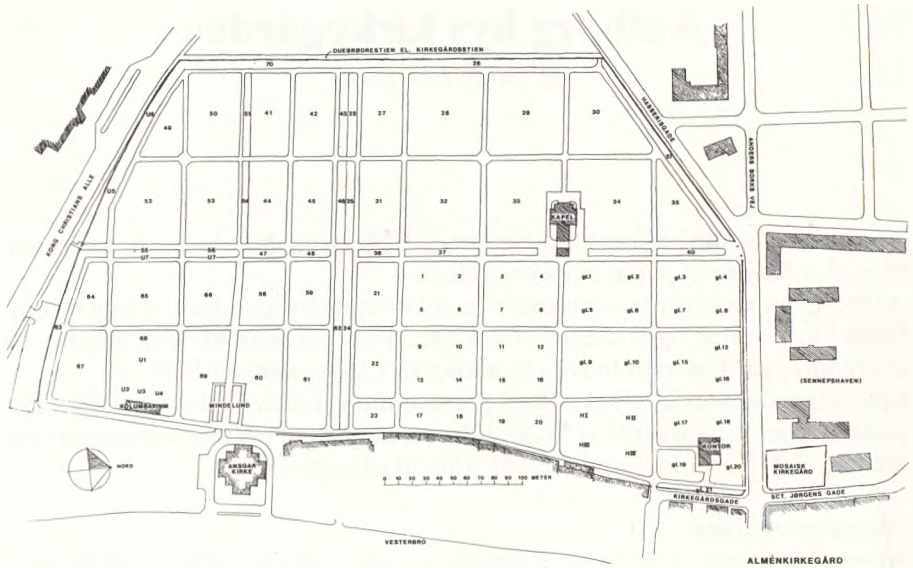
Almenkirkegårdens ældste del er området omkring kontor- og mandskabsbygningen i kirkegårdens nordøstlige hjørne ved Hassersigade, kvarterne gl. 17 - 21.

Her, i god afstand fra det daværende byområde, blev i middelalderen opført en af de såkaldte Sct. Jørgensgårde, hvor man isolerede de spedalske.

Denne stiftelse, hvortil hørte et betydeligt jordtilliggende foruden kirke og kirkegård, blev i 1513 af kong Hans skænket til Aalborg Helligåndskloster. Da spedalskheden var udryddet, blev Sct. Jørgensgård nedbrudt, men kirken og kirkegården blev bevaret. Efter reformationen fik Budolfi kirke Sct. Jørgens kirke og kirkegård overdraget, mens det øvrige jordareal forblev ved klostret. I 1794 fik Aalborg Stiftshospital, som klostret blev kaldt efter reformationen, tilladelse til at erstatte sin kirkegård ved hospitalet med en ny udenfor byen. Denne kirkegård blev anlagt på hospitalets egen jord umiddelbart syd for Sct. Jørgens kirkegård og blev indviet i 1795.

Arealet omtales fortsat som »Hospitalets« kirkegård og har kvarterbetegnelsen H I-IV.

Det var på dette tidspunkt ikke kun Hospitalets bykirkegård, der var overfyldt. Også kirkegårdene ved Budolfi og Vor Frue kirke var udnyttet til det yderste, og en parcel af Hospitalets jord ved Hospitalskirkegården blev overladt de to kirker til begravelsesplads. Dette areal udgjorde sammen med den

Ålborg, Alménkirkegården. Målestoksforhold 1 : 5550.

eksisterende Sct. Jørgens kirkegård, der jo allerede tilhørte Budolfi kirke, begyndelsen til Almenkirkegården.

Arealet, som blev indviet i 1806, omfattende kvarterne gl. 1 - 21.

De næste udvidelser kan følges i kvarternumrene. Allerede i 1820, kun 14 år efter indvielsen, blev kirkegården udvidet mod syd med kvarterne 1 - 20. I 1875 blev kvarterne 21 - 24 tillagt, og allerede i 1882 blev kirkegårdens areal næsten fordoblet med kvarterne 25 - 40. Denne udvidelse afspejler den kraftige vækst i byens industri og befolkningstal, som fandt sted i slutningen af 1800-tallet.

De sidste udvidelser mod syd, igen næsten en fordobling af arealet, skete fra 1906 og frem til begyndelsen af 1920'erne, hvor kirkegården var fuldt udnyttet, og man måtte begynde at planlægge en ny kirkegård, Søndre kirkegård.

Ledige arealer - Under krigen og igen i 1960'erne var kirkegården udnyttet til det yderste, så man måtte lukke for nysalg af gravsteder. Siden har stigningen i antallet af ligbrændinger gjort, at der nu i gennemsnit er ca. 25% ledige gravsteder på kirkegården. De ledige arealer tilsåes nu med græs. Det første areal, der blev udlagt med græs, var den gamle Hospitalskirkegård, hvor der samtidig blev anlagt en brolagt sti gennem arealet, hvor nogle af kirkegårdens ældste monumenter findes.

Gravgitre og monumenter - Aalborg historiske museum arbejder for øjeblikket med en registrering af de tilbageværende gravgitre på Almenkirkegården således, at man ved sløjfning af gravsteder kan koncentrere ressourcerne om bevaring af de mest værdifulde gitre. Ligeledes tilkaldes ekspertise fra museet til vurdering af udvalgte monumenter.

Kirkegårdens oprindelige alléer bestod af lind. En del er bevaret, og disse indgår i en ny hovedstruktur af lindealléer, der er ved at blive etableret til erstatning for alléer af klippede eksemplarer af vandgran, ceder, avnbøg m. fl.

I driften af kirkegården må der nu også taget hensyn til, at den skal afvikles i 2027, hvorefter arealet formentlig vil komme til at fungere som park. Denne overgang, fra en funktion som kirkegård til bypark, må naturligvis medtages i overvejelserne omkring afviklingsformen. Vi forestiller os, at en del af arealet vil blive bevaret med bevaringsværdige monumenter og hele gravsteder i græs. Genplantning af lindealléer sker også under hensyn til en fremtidig funktion som bypark.

Kapellet blev opført i 1890/91 på det areal, der var indviet i 1882. Kapellet er opført i nyromansk stil af røde mursten med skifertag. Opstandelsesbilledet på kapelsalens vestvæg er udført i 1921 af Knud Sinding.

Det første krematorium i Aalborg blev i 1931 indrettet i kapellet og fungerede til 1969, da et nyt blev taget i brug på Østre kirkegård.

Kolumbariet er indviet i 1941, og opført af Ligbrændingsforeningen, som også stod for krematoriet indtil 1967.

Kontor- og mandskabsbygningen er fra 1959 og tegnet af arkitekt H. Schultz, Aalborg.

Mindelunden blev indviet i 1949. Her findes mindeplader for 24 Aalborggense, som forsvandt sporløst under 2. verdenskrig.

I mange år lød der ønsker om at udvide antallet af mindeplader. Det, var der ikke mulighed for i de eksisterende omgivelser, og i stedet blev en helt ny mindepark, »5. maj parken« anlagt ved Søndre kirkegård og indviet på 40 års dagen for befrielsen i 1985.

Søndre kirkegård

Allerede inden det sidste areal af Almenkirkegården var taget i brug, blev der taget skridt til anlæg af en ny kirkegård - Søndre kirkegård på Bejsebakken.

Kirkegården blev anlagt i 1928/30, men først i 1940 blev den indviet efter krav fra den tyske besættelsesmagt om en begravelsesplads for faldne soldater. Efter krigen blev også tyske flygtninge begravet her.

En skovkirkegård blev i efteråret 1984 indviet i en eksisterende fyrreplantning. Efter en kraftig udtynding og oprydning efter en storm i 1982 underplantedes med eg, tjørn og fjeldribs. Begravelserne foretages i græsklædte lysninger i plantningen, og gravstederne kan, hvis det ønskes, i nogle områder markeres med en granitplade i rød svensk granit med nedhuggede bogstaver, eller i andre områder med et trækors af eg. Interessen for denne nye begravelsesform har vist sig at overstige vore forventninger.

Kapellet, der er tegnet af arkitekt K. W. Orland, blev opført efter licitation i juni 1933. Kapellet er udvendig beklædt med granitkvadre, og på østgavlen over hovedindgangen er indhugget en engel tegnet af billedhugger Frantz Viggo Hansen.

En ny mindelund »5. maj parken« blev, som omtalt under Almenkirkegården, i foråret 1985 anlagt syd for kirkegården og indviet på 40-års dagen for befrielsen.

5. maj parken blev en realitet takket være en stor indsats fra bl.a. tidligere modstandsfolk og økonomisk og praktisk støtte fra Aalborg kommune, foreninger, fonde og enkeltpersoner.

Parken domineres af en stor skulptur udført i norsk granit af billedhuggeren Edgar Funch.

Skulpturen og de ca. 140 mindeplader ligger i et græsareal omgivet af en 1,5 m høj jordvold, der igen omgives af græs og plantning.

Østre kirkegård

I 1959 blev Østre kirkegård indviet. Da Aalborg kommune i 1967 overtog det utidssvarende krematorium på Almenkirkegården, besluttede man at opføre et kombineret kapel og krematorium på Østre kirkegård.

Vinder af den udskrevne konkurrence blev arkitekt Logan Nørgaard, Birkerød, og bygningen, der er opført i røde sten, blev indviet i 1969. I krematoriet findes to gasfyrede Markussen og Kristiansen ovne.

På kirkegården findes bl.a. en stor urnefællesplæne og nogle nye kvarterer anlagt som græsarealer, hvori kan nedlægges granitplader med nedhuggede bogstaver.

1. Nordiske Kirkegårdskongres

4.-8. september 1985, Helsingfors

Af Kaare Rud Nielsen

Der var arrangeret fællesrejse med bus for de danske deltagere i den første nordiske kongres om kirkegårdskultur, der fandt sted 4.-8. sept. i Helsingfors. Forfatteren deltog på foreningens vegne takket være en generøs donation fra en gammel ven.

Vi danske deltagere, 40 ialt, mødtes i Gilleleje tirsdag den 3.9., og kl. 6 startede turen tværs over Sverige til Stockholm, hvorfra vi med natfærgen kom til Helsingfors kl. 9 onsdag morgen. Ankommen til Finlandiahus fik vi vort kongresmateriale, inden vi gik til åbningen, som blev foretaget af Hans Larsen og Ahti Kauppinen, Jyväskylä, Finland, der begge takkede de offentlige instanser, som stod bag dette store arrangement og glædede sig over, at så mange ville deltage i diskussionen om emnet kirkegårdskultur.

Derefter hørte vi kantēlemusik, ved Eeva-Leena Sariola. Kantelen er et ældgammelt folkeinstrument af citherslægten, og Eeva-Leena Sariola er en af Finlands store kunstnere på dette nationale strengeinstrument. Biskop Erik Vikstrøm holdt åbningstalen, i hvilken han kom ind på Finnernes stolthed over deres kirkegårde, som hvert år besøges af mange turister - og stadsgartner Pekka Jyränkō bragte en velkomsthilsen fra byen Helsingfors, og håbede på et godt møde. Herefter startede foredragsrækken.

Helsingfors, Finlandiahus. Foto: Kaare Rud Nielsen.

Vore sidste hvilepladser

Dette foredrag holdt lektor Brita Nickels, Finland, hvor hun kom ind på korskets udvikling og materialevalg samt udsmykning af monumenter. Der var til dette emne en meget fin udstilling med fotografier af kors og en lysbilledserie vedrørende gravmonumenternes symboler.

Andel del af dette foredrag holdt kunstneren Heikki Höiväoja, Finland. Han havde flere meninger om, hvordan vi kan undgå, at disse kulturminde forsvinder, som det er sket mange steder. Blandt andet at det præcist defineres, hvilke gravsten der bør bevares af kunstnerisk og historiske grunde, at der årligt i budgettet afsættes penge til restaurering af gamle mindesmærker, at bevare monumenterne nærmest muligt deres oprindelige standpladser, og at sørge for individuelle muligheder på monumenternes udformning og materialebrug, samt at udvide ansvarlige personers uddannelse vedrørende kirkegårdsforhold.

Begravelsespladser før og nu

Også dette foredrag deltes af to, nemlig Arne og Morten Falmer-Nielsen, som danske har vi valgt at bringe deres originale resume, blad venligst om til side 20.

De finske begravelsespladsers historie og arkitektur

Markku Kiiikka, Finland, holdt dette foredrag. Hoveddelen af Finlands 1200 begravelsespladser hører under de evangelisk-lutherske menighedsråd. Heltegravene fra 1939-40 er med til at præge billedet af landets kirkegårde. Fredningstiden for halvdelen af gravene er 50 år; men så sent som i 1983 udlagdes grave for evig tid i mange kirkesogne. I ca. 1/3 af sognene er gravpladserne gratis. I 1984 steg antallet af ligbrændinger til over 100.000, hvilket betyder en brændingsprocent på 11,5 i hele landet, medens der var 51% i Helsingfors. Der er 14 krematorier i hele landet koncentreret i landets sydlige del. Vedligeholdelse af gravsteder overgår i mange tilfælde til kirkegårdsforvaltningerne. En af staten udnævnt komité kom i 1977 til det resultat, at kommunalisering af kirkegårde ikke er ønsket på grund af kirkegårdens religiøse karakter og pligter, som bør forvaltes af menighedsrådene på grundlag af særskilt kirkeskat, hvilket også fremover vil kunne hjælpe til bevarelsen af kirkegårdskulturen i Finland.

Kirkegårdsarkitektur i Sverige

Professor Per Friberg, Sverige, sagde om dette emne: Der findes vel intet sted, som er mere indpræget i mennesket, end de steder, hvor deres familier begravnes. Sådan har det været til alle tider og i alle kulturer, og synet på livet og døden har givet sig udtryk i kirkegårdene. Det seneste århundredes udvikling har haft indflydelse på arkitekturen, specielt ligbrændingen, som nu er over 50% i Sverige. Kirkegården har derved fået nye former for grave i form af urnegårde og mindeslunde. Krematoriet har som bygningstype gennemgået en udvikling

fra kirkelignende former til specielle udformninger. I de fleste tilfælde kan de betragtes som højdepunkter i vor moderne arkitektur.

Planlægning og genanvendelse af gamle kirkegårde

Dette var et norsk indslag, også delt i to dele. Landskabsarkitekt Aud Wefald angav årsager, som kan bevirke, at kirkegården ikke kan genanvendes: Jordbundsforhold, klima, tradition og følelser. I dele af Norge anvendes gravene ikke igen. Årsagen kan også være ønsket om fredning på grund af kulturhistorie.

De vigtigste grunde til, at vore kirkegårde genanvendes, er blandt andet arealmangel i byerne, samt at den ældre kirkegård ligger lokalt. Ved at udvide i stedet for at genbruge, ødelægger man ofte proportionerne.

Principper for genbrug/bevaring: Frede hele kirkegården, og kun foretage begravelser i eksisterende familiegrave, dette giver dårlig arealudnyttelse og store vedligeholdelsesomkostninger. Bevare enkeltliggende gravsteder og bruge det øvrige areal til nybegravelser med nye monumenter, hvorved kirkegården mister sin oprindelige karakter. Brug gamle monumenter på nye grave, men dette kræver ejerforholdet afklaret. Samle gamle gravminder på et særskilt sted af kirkegården. Frede en mindre del af kirkegården i oprindelig stand og bruge resten til nye begravelser.

Kirkegårdskonsulent Helge Klingberg havde 2. del. Kirkegårdsarealerne bliver mange steder for store på grund af udvidelser, som anses nødvendige grundet modviljen imod genbrug og opgravning af gamle grave, eller fordi der er sket fejltagelser, som vanskeliggør genbrug. For store arealer giver store vedligeholdelsesomkostninger, hvilket resulterer i, at det er vigtigt at genbruge.

Forskellige måder for genbrug: Fra kistegrav til urnegrav. Urnegrave kan bruges uafhængigt af klima; men et sådant genbrug er betinget af en høj brændingsprocent. Fredning og genbrug, hvis der på grund af manglende kort og afsætningspunkter har været mange fejlgravninger, så enkelte grave er blevet mindre end tilladte mål, kan det være nødvendigt med fredning, til omsætning af alle lig har fundet sted og først derefter genbruge efter nyt kortmateriale. Denne form kan dog skabe modstand hos ejerne af disse grave.

Flere steder i Norge har man brugt at opfylde i mindst en kistehøjde, hvor terræn og bygningsforhold tillader det. Det står så kirkegårdsadministrationen frit at anlægge gravene efter et nyt mønster.

Konklusionen er, at der altid vil være mulighed for genbrug af kirkegårde. For det meste vil anlægs- og vedligeholdelsesomkostningerne kunne vise det samt også arealudnyttelsen. Hvis kirkegårdene derimod skal bevares i nuværende stand, kan det blive nødvendigt med nyanlæg.

Kirkegårdene i fremtiden

Også dette indslag var dansk, af professor Sven-Ingvar Anderson, hvis resumé bringes på side 22.

De finske begravelsespladser historie og arkitektur

Landskabsarkitekt Leena Tihtonen var foredragsholderen: Forskerne har altid været interesseret i landets kulturelle påvirkninger fra øst og vest. Viden om religionens udbredelse i landet kommer for en stor del fra begravelsespladserne. Landets parklignende begravelsespladser er sikkert kommet hertil fra Estland. Karelen er sikkert den del af Europa, som sidst har haft næsten ortodokse byer og slægtninge. På begravelsespladserne her er vildmarksnaturen blevet bibeholdt. I det finske sprog findes betegnelserne kirkegårde og begravelsespladser, af hvilke kirkegårde er det ældste, fra den tid, da gravene placeredes omkring kirken. Da byerne blev større, blev behovet for grave større, og man anlagde begravelsespladser uden for byerne, ofte langt væk. Beplantningerne viser ofte kirkegårdenes udvikling. Tit lå gravene så tæt, at der ikke blev plads til beplantning.

I 1805 kom et kongeligt dekret, som påbød, at begravelsespladser skulle indhegnes med beplantninger, men først i slutningen af 1800-tallet synes disse bestemmelser at blive efterfulgt. Planlægningen af gravpladser har i Finland haft samme udvikling som i de øvrige nordiske lande. Gangene danner geometriske mønstre kranset af trærækker og busketter. Urnebegravelser er ikke nået samme procenttal som i de andre lande, og anonyme grave findes kun enkelte steder. Et specielt træk for de finske gravpladser er heltegravene, som ofte er placeret så tæt ved kirken som muligt med fælles mindesmærke og udsmykning. Heltegravene er målet for officielle ceremonier året rundt. På mange af de finske gravpladser undgår man så vidt muligt at genanvende gravpladserne.

Kongressen sluttede med en spørgerunde, og der blev fra de forskellige lande udtalt forhåbning om, at denne kongres vil blive fulgt op af den næste, som Stockholm by inviterede til om 3-5 år.

Maskinudstilling

Fredag den 6.9. om formiddagen var afsat til maskinudstilling på Månsas urnekirkegård. Her så vi et udvalg af maskiner, som vi kender herhjemme fra. Kirkegården var egentlig projekteret et andet sted, men måtte flyttes, fordi der på det planlagte sted skulle ligge en S-togsstation. Stedet, som blev valgt i stedet, var sumpet og for at kunne bruge det, var det nødvendigt at afgrave 80 cm sumpet terræn, udlægge dræn og opfylde med grus. Kirkegården anvendes kun til urnegrave. Monumenttyperne er meget ens, og afstanden mellem dem er meget lille.

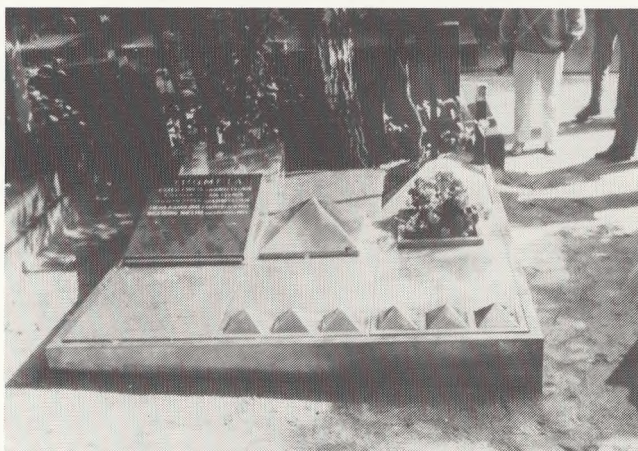
Sandudds kirkegård

Kl. 13 var der kransenedlæggelse ved heltegravene på Sandudds kirkegård. Heltegravene betyder meget for den finske befolkning. Her er begravet alle de, der døde under de krige, som skaffede Finland dets selvstændighed. - Det glædede finnerne meget, at vi ville ære deres faldne.

Helsingfors,
Månsas Kirkegård.
Kors af birkegrene.
Foto: Kaare Rud Nielsen.

Helsingfors,
Sandudds Kirkegård.
Gravsted »beklædt« med
rustfrit stål.
Foto: Kaare Rud Nielsen.

Helsingfors,
Sandudds Kirkegård.
Alva Aaltonens gravsted.
Foto: Kaare Rud Nielsen.

Kirkegården er lang og smal. På vor tur gennem den så vi mange store og flotte monumenter, også specielle deriblandt et gravsted »beklædt« med rustfrit stål. På denne kirkegård er arkitekten Alvar Aaltonen begravet på området kaldet kunstnerhøjen, hvor egentlig kun må nedsættes urner, men Aalto blev kiste-begravet. Som hovedtræk for kirkegården kan siges, at gravene ligger meget tæt, og at næsten ingen bliver sløjfet.

Som afslutning på fredagen så vi Tempelpladsens kirke, som er sprængt ind i klipperne, med et rundt kirkerum og et kuppelformet tag. Kirken er tegnet af brødrene Timo og Tuomo Suomalainen og indviet i 1969. De fleste vægge står i rå granit. Taget er indvendigt kobberbelagt, og dagslys kommer fra en vinduesrække hele taget rundt. Kirkens akustik er meget fin, og rummet anvendes ofte til koncerter.

Levo kirkegård, Lahti

Lørdag den 7.9. drog vi til Lathi, hvor vi så Levo kirkegård, som er taget i brug 1958. Den har et areal på 36 ha, hvoraf de 12 er taget i brug. Kapelbygningens store sal har en flot udsigt til den skov, som bygningen grænser op til. Foruden almindelige grave er der en anonym urnelund, samt en afdeling som kaldes urneskoven. Her bliver urnen nedsat i nærheden af de klipper eller store sten, som findes, og på disse er det muligt at sætte afdødes navn, - en afdeling hvor naturen er blevet bevaret.

Vi besøgte herefter Korsets kirke i Lahti, tegnet af Alvar Aaltonen. En meget lys kirke bygget på det sted, hvor den gamle trækirke lå. På den tilstødende kirkegård er 578 soldater begravet.

Hauho

På vejen til Tammerfors besøgte vi Hauho gamle kirke beliggende på kirkegård. Kirken er bygget i slutningen af 1400-tallet, og gjorde et dystert indtryk på mig. Den lille kirkegård består for det meste af heltegravene og monumentet over Karelerne. På en lille grav med jerngitter er et lærketræ af dimensioner, som ikke ses ofte. Vi så også den nyere kirkegård, indviet 1851, med et nuværende areal på 5,5 ha og et nyt kapel. Her lagde vi specielt mærke til de »låg«, som blev benyttet ved sene begravelser om lørdagen. Låget bliver nemlig lagt over graven, og blomsterne lægges ovenpå, tilkastningen foretages først dagen efter eller om mandagen. Det var specielt her tydeligt, at man kunne se ned til kisten.

Tammerfors

Vi ankom til Tammerfors om aftenen, hvor vi under nogen forvirring blev indkvarteret samtidig med alle de andre deltagere på ét og samme hotel. Om aftenen var vi i Tammerfors domkirke. Kirken er bygget i 1902-07 af finsk granit og udført i flot håndværkskvalitet. Den kunstneriske udsmykning er i moderne stil, som nok skal have vakt forargelse, dengang den blev udført.

Lathi, Levo Kirkegaard. Urneskoven. Foto: Kaare Rud Nielsen.

Hauho gamle kirkegård.
Stor lærk på lille grav.
Foto: Kaare Rud Nielsen.

Tammerfors,
Kalavankangas Kirkegård, Urnegrave.
Foto: Kaare Rud Nielsen.

Søndag morgen var der udflugt med en lille times sightseeing med professionel guide på kryds og tværs i Tammerfors.

Kalavankangas kirkegård

Vi endte ved Kalavankangas kirkegård, som er på 15,5 ha og grundlagt 1880. Kapellet, opført i 1967, har to sale, hvor der skiftevis hver 1/2 time holdes én højtidelighed. Alt overvåges pr. intern TV. På kirkegården så vi en del baghække, hvilket ikke er helt almindeligt de øvrige steder. Der er afdelinger med tre- eller firkantede søjler i 50-60 cm højde, hvortil hører 3-4 gravsteder. Der findes en fællesplæne for urner, hvor afdødes navn kan sættes på en mur.

Hattulas nye kirkegård

Vi kørte herefter til Hattulas nye kirkegård med et areal på 5 ha og en ret stor kirke med 1200 pladser. Kirkegården har meget stejle arealer, som ender ved en sø.

Efter frokost skiltes vi fra de øvrige deltagere, som nu skulle hjemad. Vi danskere kørte til Hattulas gamle kirke, som er opført i 1400-tallet. Den er nu indrettet som museum og besøges årligt af 40.000 turister fra hele verden. Kirken er berømt for sine mange farveprægtige kalkmalerier. Kirkens tag er udført i træspån.

Åbo

Efter overnatning i Åbo beså vi om mandagen Kårsämäki kirkegård, som er en nyere kirkegård med et lyst kapel. Her fik vi oplyst, at frontsoldater, som er kommet hjem uden men fra krigen 1939-40, bliver begravet uden udgift for de efterladte, og at deres grave vedligeholdes vederlagsfrit, - endnu et udslag af hvor højt man værdsætter soldaterne.

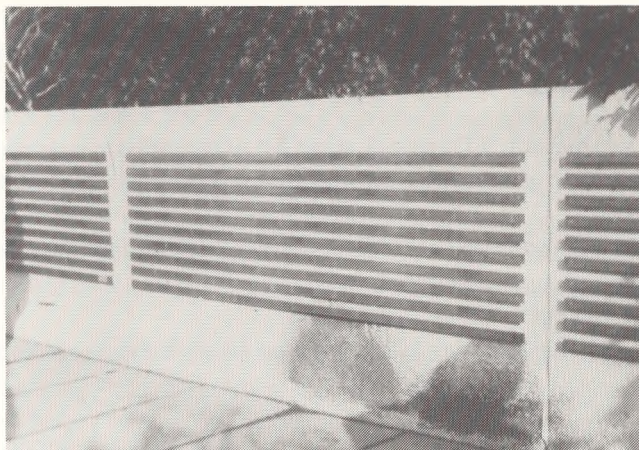
Herefter kørte vi til Åbos kirkegård, hvor der findes 2 kapeller, ét fra 1914, som har en glasvæg mod syd, så man næsten følte det, som var kirkerummet udvidet med skovarealet udenfor. Det andet fra 1967 er i rå beton uden udsmykning, - man skal helt koncentrere sig om det, man er kommet her for, nemlig at tage afsked med afdøde. Her så vi Finlands dyreste kirkegårdsudvidelse, som var 2 millioner Finmark for én ha; men der var også gravet sump og dynd af og opfyldt med grus i 8 m højde, udført drænage samt lavet natvanding med grundvand opmagasineret i en lille kunstig sø om dagen.

Vi besøgte Åbo domkirke, som hører til et af Finlands ældste bygningsværker. Domkirken er ombygget og udvidet gennem tiderne, og er sidst blevet restaureret i 1979, hvor der blev installeret et nyt orgel. Vi hørte dette orgel, og alle var vist enige om, at vi aldrig har hørt et brus af et sådant format.

Guldstrand, Nådendal

Det sidste, vi så på turen, var præsidentens sommerresidens, Guldstrand. Des-

Tammerfors,
Kalavankas Kirkegård,
Urnefællesplæne med
navnetræk på mur.
Foto: Kaare Rud Nielsen.

Åbo Kirkegård,
Udsigt fra kapelsal.
Foto: Kaare Rud Nielsen.

Åbo Kirkegård. Fællesgrave.
Foto: Kaare Rud Nielsen.

værre var vejret køligt og blæsende, hvorfor indtrykket af haven ikke blev så stort, som det ville være blevet muligt en dejlig sommerdag, men en oplevelse var det.

Vel hjemme i Danmark siger jeg til mig selv:

Modsat os, har de naturen og forsøger somme tider at påtvinge den noget kunstigt,

de har svært ved at finde egnet plads til deres kirkegårde,

brændingsprocenten er lav,

der er ikke mange fællesgrave.

Gad vide hvordan billedet er om 10 år, måske som vort, vi har jo jord nok?

De danske foredragsholderes eget resumé:

Begravelsespladser før - Af Arne Falmer-Nielsen

Foredraget var ledsaget af lysbilleder.

Under hensyntagen til alder og erfaring har det været rimeligt, at jeg har påtaget mig at tale om begravelsespladserne »før«. Da den afsatte tid ikke giver anledning til en historisk redegørelse helt tilbage til stenalderen, har jeg valgt at begrænse mit emne fra Gorm den Gamle og Dronning Thyras gravstætning i Jellinge.

Ved kristendommens indførelse i Danmark år ca. 1000 forlod man ligbrænding og fortsatte oldkirkens begravesskikke iklædt kristne symboler. Fra da af, med det tiltagende kirkebyggeri, opstod det begreb, som vi forstår ved danske kirkegårde med begravelse i indviet jord. Kirken har således i århundreder stået som det samlende symbol, hvor man henlagde de døde inde i selve kirken, eller om nødvendigt udenfor, så dog så nær ved gudehuset som muligt.

Efterhånden som byerne voksede sig større, og der opstod krig og ufred med epidemier til følge, blev det nødvendigt at oprette såkaldte pestkirkegårde, eller assistenskirkegårde. De fleste af disse hurtigt opståede pestkirkegårde er forlængst forsvundet, og byerne har bredt sig over dem.

I året 1760 besluttede man at anlægge Assistens kirkegård uden for voldene i København, og da det 1805 ved lov blev forbudt at nedlægge lig i kirkerne, blev det efterhånden mondænt at blive begravet på Assistens, og i de 200 år, der er gået, har det gode Københavnske borgerskab ladet opstille kunstnerisk udførte monumenter over deres døde, ligesom graven blev gartnerisk anlagt og plejet. Her opstod i sandhed den form for kirkegårdskultur, som vi har levet med siden.

Nævnes skal også de store byers »centralkirkegårde« med deres brug af have-mæssige elementer som alleer - hække og forskellige former for blomsterar-rangementer. Alt dette gav rig anledning til kommerciel udnyttelse af død og beravelse, således at det i Danmark har været de individuelt anlagte familie-grave, der har haft begravelsesmyndighedernes bevågenhed.

Hækken eller anden form for indhegning er nok noget specielt dansk, til be-skyttelse af den hellige ejendomsret. For at holde lidt styr på det hele på de store kirkegårde, behæftede man de enkelte gravsteder med visse bestemmelser eller servitutter. Dette måtte nærmest opfattes som en demokratisk ordning til beskyttelse af de svage.

Senere forsøgte man sig med mere kollektivt anlagte gravstedsafdelinger med ensartede sten og beplantning, en anlægsform, der udbyggedes efterhånden som ligbrændingen, med behov for mindre gravenheder, øgedes. Efter sidste verdenskrig, hvor ønsket om at få nedsat asken i den anonyme fællesgrav opst-år, bliver større og større arealer udlagt som græstæpper.

Kirkegårdene før og nu. Af Morten Falmer-Nielsen.

80-ernes danske kirkegård er et produkt af en accellerende udvikling siden be-gyndelsen af 60-erne.

I denne tid udviklede ligbrændingen sig, nye krematorier blev bygget, og lig-brændingsprocenten steg. Denne udvikling var naturligvis mest markant i de store bysamfund, medens man på landet og i de mindre byer mærkede mindre til ændringen i begravelsesformen.

Ligbrændingsprocenten var således i 1961, for landet som helhed ca. 31%, me-dens tallet for København opgøres til ca. 69%.

Samtidig hermed skete der en ændring i valget af begravelsesplads, den traditi-onelle familiegrav afløstes af urnegrave, først individuelt anlagte, senere mere kollektivt anlagte grave og, ikke mindst, begyndte den anonyme urnefælles-grav at blive en almindelig udbredt form for urnenedsættelse. Således anbrag-tes i 1961, for landet som helhed 36,5% i urnefællesgrav, og for København var tallet 43% af samtlige urnenedsættelser.

Ændringen i begravelsesformen skete i takt med, at den materielle velstand voksede - øget fritid og forbrug.

Boligmønsteret ændredes, folk flyttede, og den nære kontakt til slægtens hjemstavn og dermed familiegravsted blev afbrudt. Den nye generation så med andre øjne på gravsted og kirkegård - en ændret pietetsfølelse kom til ud-tryk. For den ældre generation begyndte familiegravstedets pasning at blive en byrde.

En kraftig propaganda for ligbrænding, begyndende mangel på kirkegårdsare-aler, øgede omkostninger med deraf stigende takster, var medvirkende til at befolkningen, i stadigt stigende grad, valgte ligbrænding som alternativ til tid-ligere helt almindelige jordfæstelse.

Indtil 1975 var jordfæstelse - kistebegravelse - lovmæssigt det normale; men

ved en revision af begravelsesloven sidestillede jordfæstelse og ligbrænding, og begravelsesmyndigheden overdroges til folkekirkens præster. Administration af loven sorterer under kirkeministeriet, der gennem stiftsøvrighed m.fl. varetager forvaltningen.

Ledelsen af de enkelte kirkegårde, på nær nogle få kommunale, er delegeret ud til de folkevalgte menighedsråd.

Kirkegårdenes drift og vedligeholdelse er reguleret af lovbestemmelser m.v., der daterer sig helt tilbage til 1922, men en revision af loven er nært forestående. Lovforslaget har bl.a. som sigte at sikre bevarelsen af de kulturminder, som endnu findes på de danske kirkegårde.

Den daglige ledelse varetages på de små landsbykirkegårde af gravere, mens der på bykirkegårdene er funktionær- eller tjenestemandsansatte, fagligt udannede ledere.

I 1985 er den tendens, der mærkedes i 1960, slået igennem med fuld styrke. Ligbrændingsprocenten er nu for landet som helhed ca. 61% og for København ca. 92%. Heraf nedsættes i København ca. 80% i urnefællesgrave. Behovet for kirkegårdsareal er som følge heraf faldet drastisk, og de mange ledige gravarealer taler deres tydelige sprog. Der er tilsyneladende gået mode i at blive begravet anonymt, selv på landsbykirkegårde anlægges urnefællesgrave.

Man har dog samtidig fra faglig side bestræbt sig på at anlægge nye og mere tidssvarende gravstedsformer som alternativ til den anonyme urnefællesgrav. Interessen samler sig om kollektivt anlagte og vedligeholdte gravsteder, hvor den enkelte grav er indpasset i et fælles anlæg reguleret gennem servitutter.

Dette gøres, dels for at imødekomme forbrugernes ønske om »vedligeholdelsesfri« gravpladser, men også for at rationalisere driften af kirkegården, og sidst men ikke mindst, for at udvikle en ny form for kirkegårdsæstetik, der er i overensstemmelse med befolkningens etiske opfattelse.

Kirkegårdene i fremtiden. Af Sven-Ingvar Andersson.

Styrkeforholdet mellem to tendenser vil få stor indflydelse på fremtidens begravelsespladser.

Den ene tendens er den teknologiske. Til den hører dyrkelsen af de store enheder, den hurtige forandring, det teknisk perfekte, det intellektuelle, det anonyme.

Modsætningen til den teknologiske tendens kunne kaldes den biologiske. Den dyrker de små enheder, de værdier, der ikke kan måles, menneskers personlige relationer, og den respekterer menneskets begrænsninger.

Den teknologiske tendens vil i sin rendyrkede form give store, i teknisk henseende rationelle begravelsespladser med anonyme grave eller slet ingen grave. Den biologiske tendens vil tilsvarende give begravelsespladser i en form, som vi kender den fra de gamle bondesamfund. Med små begravelsespladser, markerede grave og kistebegravelse.

Virkeligheden vil nok give en kombination af begge typer. Det spredte sam-

livsmønster vil styrke tendensen til stordrift og anonymitet. Men der er mange forhold, der peger i den modsatte retning. De grønne bevægelser trækker i retning mod kistegrave. De kollektive samlivseksperimenter og den nye rodfæstning efter den store folkeomflytning peger i retning mod mindre, lokale begravelsespladser.

Jeg vover et gæt på, at stordrift, anonym begravelse og ligbrænding vil kulminere i begyndelsen af 90-erne for derefter langsomt at give plads for små begravelsespladser med kistegrave.

En samfundssektor som begravelsesvæsenet formes imidlertid ikke bare af de almene samfundskræfter, men også af de forventninger og ønsker, som findes indenfor faget. Til en vis grad kan vi derfor styre udviklingen - i teknologisk retning eller i biologisk retning.

Det er nu, situationen er labil.

Det er nu, vi har en mulighed for at påvirke den.

Korset

Af Axel Andersen

Som udsmykning af gravminder er korset det oftest brugte ornament eller symbol, eller var det tidligere, for det ses ikke så ofte på nye sten. Det findes i mange former, hvoraf mange har hver sin betydning og oprindelse.

Korset er et gammelt symbol, og det er vidt udbredt, praktisk talt over hele verden både den gamle og den nye.

Oprindelig var korset et frugtbarhedssymbol. Den vandrette linie var jorden og kvinden, og den lodrette manden og himlen. Jorden bærer frugterne, kvinden føder børnene, men ingen af disse trives, hvis der ikke kommer sol og regn, og uden mandens befrugtning bliver der ingen børn født. Dette gamle verdensbillede kan også ses udbygget ved at anbringe tegnene for de fire elementer, luft, ild, vand og jord i korsets vinkler.

Korset kan også betyde marterpæl og pine (latin: crux). Det var en henrettelsesmetode, som vi først hører om hos perserne, derfra ført til Grækenland og Romerriget. Romerne brugte den til dømte af slavestand og til ikke romerske statsborgere, især oprørere, idet korsfæstelse regnedes for en vanærende straf. Vi læser i Nye Testamente, at Paulus blev henrettet med sværd, da han var romersk statsborger. Til henrettelsesbrug bestod korset af en pæl nedgravet i jorden med en tværbjælke anbragt et stykke ned ad pælen. Den dømte skulle selv bære tværbjælken ud til henrettelsesstedet (tænk på de mange fremstillinger af Jesu korsbæring, hvor han bærer hele korset!). På henrettelsespladsen blev den dømte i afklædt stand fæstnet til tværbjælken med reb eller nagler, og så blev tværbjælken anbragt på pælen. Oven over tværbjælken kunne anbringes en plade, på hvilken blev skrevet forbrydelsens art. Denne ydmygende henrettelsesmåde blev også Jesus Kristus til del, og dermed gik korsets symbolik over i kristendommen som tegn på frelserens lidelse og sonedød og for kristendommens idé.

I det gamle Ægypten havde hieroglyfen for liv korsform, det lever videre hos os som hankekorset. I hele verden kendes hagekorset som lykketegn, når hagerne går med solen, og når de går modsat, er det et ulykkestegn. Fra Norden kender vi solkorset f.eks. fra helleristninger, et kors indskrevet i en cirkel, ført videre som kristent tegn som indvielseskors i mange romanske kirker, de maledede kors i kalkmaleri, der hvor biskoppen stænkede vievand 12 gange under indvielsesceremonien. Solens symbol blev også til helgenernes glorie, den blev til korsglorien for Gud Fader og Kristus.

Der er mange korsformer, som nævnt ovenfor, her skal de opregnes i alfabetisk orden. Da der findes mange navne for det samme kors, synonymer, sættes de ind på den alfabetiske plads, og også sammen med det valgte hovednavn.

Korsformer:

Alfa og omega: Det græske alfabets første og sidste bogstav. Bruges meget ofte til at udfylde hjørner imellem korsarmene. Symbolsk udtryk for Jesu ord: Jeg er begyndelsen og slutningen.

Alfekors: Det samme som ellakorset.

Alterkors: Kors af varierende form stående eller liggende på alteret. Har været brugt siden 11. århundrede.

Andagtskors: Kors under åben himmel, ofte indviet til en helgen. Formen forskellig, ofte med tagformet afdækning.

Andreaskors: Et ligearmet x-formet kors. X (udtales chi) er det første bogstav i Kristus på græsk. På latin hedder det *Crux decussata*, *Crux andreana*.

Angelsaksisk kors: også kaldet saksisk kors (eng. Saxon cross). Det er et latinsk kors med en hesteskoformet udskæring ved armenes skæring. Stammer fra det keltiske område, ligesom det keltiske kors, som ligner det, men også har en ring mellem armene.

Ankerkors: Kors hvis arme er fliget ud. Det findes i flere former, over grundformerne det græske og latinske kors. Efter det latinske har det fornedet to hager og øverste arm kan være erstattet af et øje. Det græske har hager på alle fire arme. Symbol for håbet og månelysset.

Ankh: Den ægyptiske hieroglyf, der betyder liv. Har givet navn til et kors, der er det samme som hankekors.

Antonitterkors: Det samme som antoniuskors. Navn efter antonitterordenen, en tigermunkorden, på hvis dragt bares et blåt antoniuskors.

Antoniuskors: kaldes også antonitterkors, Taukors (T-kors), ægyptisk kors og på latin *crux commissa*. Det er et T-formet kors, mangler en opadvendt arm. I det Gamle Testamente er det tegnet for Guds nåde, og hel-

genen Antonius (død ca. 356), svineavlens skytshelgen fordrev onde ånder med dette kors.

Apostelkors: Det samme som konsekrationkors.

Birgittakors, Skt.: Et Georgskors, d.v.s. et ligearmet kors, hvis arme tilspidser mod skæringen, i hver arm og i skæringen er en cirkel, symbol for Kristi fem sår.

Burgunderkors: det samme som burgundisk kors.

Burgundisk kors: også kaldet burgunderkors. Navn efter Burgund, det tyske navn for landskabet Bourgogne. Det er et andreaskors, hvis arme er besat med opadvendte takker, d.v.s. kviste og grene er ikke hugget af helt inde ved stammen.

Chi og Rho: Er de græske bogstaver X og P (lydværdi ch og r) forekommer i Kristi monogram.

Chi-kors: også kaldet X-kors. Kors med form som X, se Andreaskors.

Cirkelkors: også kaldet indvielseskors, konsekrationkors, hjulkors, viekors og vikors. Det er et ligearmet kors med arme af cirkelslag og indtegnet i en cirkel. Det ligner viekorset, konsekrationkors, men her bliver armene bredere, er konkave. Det er det gamle solkors, som kendes fra helleristninger i sten og bronzealder, samt Orienten.

Crux andreana: latinsk betegnelse for Andreaskors.

Crux capitata: latinsk betegnelse for latinsk kors.

Crux commissa: latinsk betegnelse for Antoniuskors.

Crux decussata: latinsk betegnelse for Andreaskors.

Crux dissimulata: latinsk betegnelse for det hemmelige kors.

Crux immissa: latinsk betegnelse for latinsk

Alfa og omega

Andreaskors

Angelsaksisk kors

Ankerkors

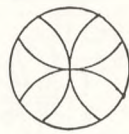
Antoniuskors

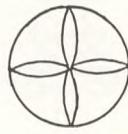
Birgittakors

Burgundisk kors

Cirkelkors

kors.

Crux immissa quadrata: latinsk betegnelse for græsk kors.

Crux invicta: latinsk betegnelse for det ubesejrede kors.

Crux processionalis: latinsk betegnelse for processionskors.

Dagmarkors: Er en dansk betegnelse for et kors af latinsk grundform, altså forlænget nederste arm, med kløverbladsafslutning af armene. Navnet stammer fra det kors, som blev fundet i Ringsted kirke 1683 ved åbningen af den grav, der efter traditionen skulle være dronning Dagmars. Det er sikkert af byzantinsk oprindelse og stammer fra 12. århundrede. Det kan være et relikviekors. Eftergjort bruges det som halssmykke.

Dobbeltkors: Findes i 3 former, hvoraf 1) er lig Lorrainekorset. 2) er som to græske kors lagt i hinandens forlængelse, har altså to lige lange tværmere. 3) er også to græske kors, men drejet 45° i forhold til hinanden, altså med otte arme. Det kan opfattes som X (chi) for Kristus lagt sammen med det græske kors.

Drudedefod: Det samme som marekors, pentagram, og pentakel. Navn efter drude (tysk: Drude, troldkvinde, spøgelse) beslægtet med oldnordisk tropha, at træde, heraf tysk Drudenfuss, fodtryk af en drude. Det var et beskyttelsestegn, der malet på dørtærsklen skulle holde onde ånder borte, således kendt fra oldtiden. Det er ikke noget kors, kun medtaget, fordi det anvendte navn: marekors indeholder ordet kors. Se marekors.

Ellakors: også kaldet alfekors, er et amuletkors, et halssmykke med inskription: Jesus, Herrens søn, hjælp mig. Det skulle beskytte mod ellefolkets indflydelse. Kendes især fra Skåne.

Evangelistsymboler: Korsarme kan ofte være udvidet ved enden til en medaljon, hvor evangelistsymbolerne er indsat, mennesket: Matthæus; ørnen: Johannes; løven: Markus og ok-

sen: Lukas.

Filipskors: Det er et liggende kors af latinsk form. Navn efter apostlen Filip, som skal være korsfæstet på et sådant.

Fleur de lis: franske lilje, se dette.

Franciskanerkors: Et seksarmet kors med latinsk grundform, tværmene er med øje og på den tilspidsede opadrettede er påsat to skrånede og så tilspidsede arme. Navn efter franciskanerordenen, hvis dragt var prydet med et sådant kors.

Franske lilje: På fransk Fleur de lis. En stiliseret liljeblostm, pryder ofte korsender. Symbol på treenheden. Se Jakobskorset.

Furca: Det latinske navn for gaffelkors.

Gaffelkors: andre navne: messehagelkors, skulderkors, livstrækors, røverkors, Y-kors og Ypsilonkors. Det er for det mest et Y-formet trearmet kors; men kan også være firarmet, så er den nedad rettede arm forlænget opad. I det sidste tilfælde er det et runetegn, livsrunen, som sådan kendes det fra østrigske og tyske gravminder. Det bruges desuden i heraldiken.

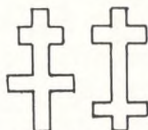
Gemmekors: Latin: Crux gemmata. Et ædelstensbesat krucifiks, som blev udsmykket ved apostlen Andreas' martyrium.

Genferkors: Af det tyske navn Genf for Genève, hvis mærke er et rødt kors på hvid bund, derfra gået over til Røde Kors-organisationen. Det er et ligearmet kors dannet af fem sammenlagte kvadrater, armene er lige så lange som brede.

Georgskors: Ofte kaldt Skt. Georgskors, Sanktgeorgskors. Navnet er efter Sankt Georg, en ridderhelgen kendt fra legenden om Sankt Jørgen og dragen. Skytshelgen for flere lande, bl.a. England, hvor korset indgår i det engelske flag, rødt på hvid bund. Korset er et ligearmet kors med arme, der tilspidses mod skæringen.

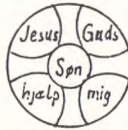
Dagmarkors

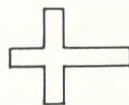
Dobbeltkors

Drudedefod

Ellakors

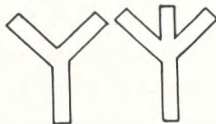
Filipskors

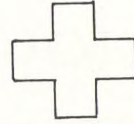
Franciskanerkors

Fransk lilje

Gaffelkors

Genferkors

Georgskors

Gravkors: Kors rejst på grave, mangfoldige former.

Græsk kors: Kaldes også det ligearmede kors, på latin *Crux immissa quadrata*. Det danske navn beskriver det ganske, et kors med fire lige lange arme, i stående stilling. Navnet stammer fra de græske kirkers grundplan. Det er et ældgammelt tegn, meget ældre end kristendommen, betyder verdensrummets fire retninger, mødet mellem det himmelske og jordiske, det passive og det aktive. Det ældst kendte findes i Palmyra fra 134 e.Kr., i katakomberne kan det findes fra 3. årh. begyndelse.

Græske kors, kombinerede: kaldes også sammenstillede græske kors og Jerusalemkors, omend det sidste også kan se anderledes ud. Det består af 5 græske kors, ét stort og fire små i det stores korshjørner.

Græske kors, sammenstillede: Det samme som kombinerede græske kors.

Græsk-russisk kors: Andre navne ortodoks katolske kors og russiske kors. Et kors med to vandrette tværarme, den øverste kortest og en skråtstillet arm, pegende opad til venstre (for beskueren), én tegning viser dog den modsatte vej. Symbolikken er kombination af Jesu kors og røvernes kors, den bodfærdige røver hang til højre for Jesus, derfor peger armen opad, mod himlen, til paradiset, mens den forhærdede røver (til venstre) her peger mod helvede, altså skal den pege opad mod venstre for beskueren. I øvrigt findes der en form med kun én vandret tværarm, og den er i flertal på Københavns Assistents kirkegårds russiske afdelinger, der er 3 med to tværarme og 11 med én tværarm, som hele kors, fortrinsvis i marmor, desuden findes indhugget 1 med to arme og 10 med én arm. Sammesteds findes også 9 stk. støbejernskors med kløverblads-

armafslutninger, og på den lange arms ne derste del to halvkredsformede udbulinger, som sidder i samme højde, men nok har samme »funktion« som skrårarmen, det skal tilføjes, at de stammer fra midten af 1800-tallet, og alle genanvendt. Man kunne måske blive enige om at kalde sidstnævnte type med én skrå tværarm for russisk kors.

Hagekors: Andre navne slangekors, på latin *crux gammata*, på græsk *tetraskelon*, på sanskrit *svastika* (*swastika*). Det er et ligearmet kors, hvis arme er knækket, enten med solen, mod højre, kaldes det højreløbende h, det er et ældgammelt lykketegn. Er det modsatte tilfældet, at armene er knækket mod solen, mod venstre, hedder det venstreløbende h, og på sanskrit har det navnet *sauvastika*, *swavastika*, *suyastika* og er et ulykketegn. Begge er ældgamle symboler, kendt fra Europa, Asien og fra amerikanske før-columbianske kulturer. Det var også de tyske nazisters mærke, dog brugt liggende, det blev efter krigen forbudt på gravsten i Danmark. Slangekorset er en lidt speciel form, se slangekorset.

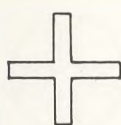
Hagekors, højreløbende: også kaldet *crux gammata*, *tetraskelon*, *svastika*, *swastika*, se hagekors.

Hagekors, venstreløbende: også kaldet *sauvastika*, *suyastika*, *swavastika*, se hagekors.

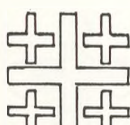
Halskors: kors af forskellig form brugt som smykke.

Hammerkors: Andet navn er krykketors. Det ligner hagekorset, et ligearmet kors med tværarme for enderne af korsarmene, kan opfattes som 4 tau-kors sat sammen. Kan være nordisk i sin oprindelse, stammende fra hammertegnet, symbol for guden Tor.

Hankekors: kaldes også *ankh*, *nilnøglen*, taukors med øje og ægyptisk hankekors. Det er et stående kors, hvis øverste arm er erstattet af et øje, de andre arme kan være enten lige eller

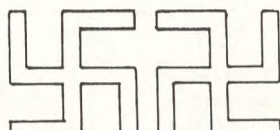
Græsk kors

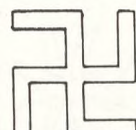
Græske kors, kombinerede

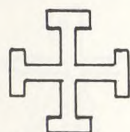
Græsk-russisk kors

Hagekors, højreløbende

Hagekors, venstreløbende

Hammerkors

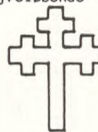
Hankekors

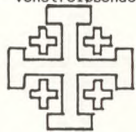
Hjul Kors

Jakobs kors

Jerusalemkors

buede og i sidste tilfælde er også armafslutningen en bue. Tegnet er en ægyptisk hieroglyf, ankh, hvis betydning er liv.

Hemmelige kors: På latin *crux dissimulata*. Det er tegn som f.eks. ankeret, kun forstået af indviede, brugt i forfølgelsestider, ses i katakomberne.

Hjulkors: Det kan også kaldes cirkelkors, men så er armene dannet af cirkelslag. Det er et ligearmet kors, som det græske omgivet af en cirkel. Det er ligesom cirkelkorset brugt som indivielsekors, og kendt fra bronzealderens helleristninger og Nærorientens oldtidskulturer.

Indvielsekors: se cirkelkors, hjulkors, konsekrationkors og vikors.

Jakobskors: Et kors som det latinske, hvis armender er forsynede med liljeformede afslutninger.

Jerusalemkors: To kors forekommer med dette navn. 1) S sammensat kors af et hammerkors med et græsk kors i hvert armhjørne, således at det står nær det kombinerede græske kors. Det kan også ses som en plade med kvadratiske huller, der danner de små kors. Det er missionens kors, det store kors står for Kristus, og de små for de fire evangelister: evangeliet skal udbredes til jordens fire verdenshjørner. 2) Latinsk kors med tværarme på de tre øverste arme, står nær et korset kors.

Jesus monogram: se Kristi monogram.

Johanitterkors: Et ligearmet kors, der meget ligner et malteserkors, fra hvilket det adskiller sig ved buede indsnit i armenderne. Navn efter Johannitterordenen, stiftet i Jerusalem og senere flyttet til Malta. Ordensdragen havde et sådant kors. Symbol for frimurere.

Kardinalkors: Det samme som patriark(al)kors.

Keltisk kors: Kan ses kaldt ringkors, fra hvilket det adskiller sig ved at være som et latinsk

kors, med en ring om de fire arme, endvidere kan der være et hesteskoformet indsnit ved armskæringen. Det er en korstype, der findes i de keltiske områder af Storbritannien og Irland. Armenes flader er udsmykket af billedfremstillinger og/eller ornamenter.

Kløverbladsornamenter: Korsarme afsluttes ofte af kløverbladene også kaldt trepas, det er et symbol for treenheden.

Kløverbladskors: Også blot kløverkors, endvidere Lazaruskors. Et kors, hvis armender er forsynet med kløverbladsornamentet, der kan ses på alle korstyper, også det russiske. Er det et latinsk kors som hængekors, bruges i Danmark betegnelse Dagmarkors, se dette. Tilsvarende hvis det er et græsk kors: Lazaruskors.

Kløverkors: Det samme som kløverbladskors.

Kombinerede kors: Er det samme som kombinerede græske kors, se græske kors, kombinerede, endvidere Jerusalemkors.

Knopkors: Et ligearmet kors med cirkelrund afslutning af armender.

Knudekors: Ligearmet kors med afhuggede kviste ved korsarmsenderne, omtrent som på burgundisk kors.

Konsekrationkors: Et ligearmet kors med arme, der er lidt bredere ved enderne, og omgivet af en cirkel. I nær familie med cirkelkors, hjulkors og viekors.

Korset kors, korsede kors: Herved forstås tværarme på hver arm i en afstand fra armen, som armen er tyk. Det kan ses på græske kors og latinske, i sidste tilfælde er det Jerusalemkors 2). På det græske kors kan der over arm skæringen være anbragt en cirkel eller et gennemhullet kvadrat, se korskvadrat.

Korskvadratet: Et korset kors af ligearmet type med et gennemhullet kvadrat over armskæringen, eller en cirkel. Symboliserer jordens fire hjørner.

Johanitterkors

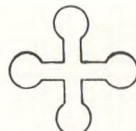
Keltisk kors

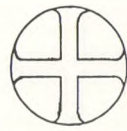
Kløverbladskors

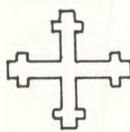
Knudekors

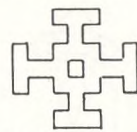
Knopkors

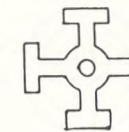
Konsekrationkors

Korset kors

Korskvadrat

Kristi monogram

Korsstav: Se processionskors, endvidere om det kors den opstandne Jesus har.

Kristi monogram: Også kaldet Jesus monogram, ligner et kors, fordi det er sammensat af de græske bogstaver X (chi) og P (rho); men i visse tilfælde udført som et græsk kors, på hvis øverste arm er anbragt et hankeformet øre. I de nederste korsvinkler kan der endvidere være anbragt de græske bogstaver alfa og omega enten som kapitæler, men oftest som minuskler. I formen X + P kan det også være indskrevet i en cirkel.

Krucifiks: Et kors med billedlig fremstilling af den korsfæstede Kristus, oftest på et latinsk kors. Navnet er dannet af latin: *crux*: kors og *fixus*: fæstet. Findes på gravsten, altre m.v. og også som hængesmykke. Kristusfigurens holdning er meget forskellig især på romanske og gotiske k.

Krykkekors: Det samme som hammerkors.

Kuglekors: Et af ni kugler eller cirkler dannet ligearmet kors.

Labarum: Latin: krans, Det tomme kors, har en krans omkring Kristi monogram.

Latinsk kors: Også kaldet passionkors, latin: *crux immissa, crux capitata*. Det er et firarmet kors, hvor den nedadrettede arm er længere end de tre andre. Det er grundform for en lang række former, og det kors, der hos os er »korsset«. Det er det fornemste kristne symbol, der betyder sejren over døden ved Jesu lidelse i vort sted. Er korset tomt, betyder det det fuldkomne frelsesværk. I den tidlige kristne kunst opfattedes korset som sejrstegn, senere som et tegn på Jesu lidelse og død. I vor tid er det nok mere blevet et tegn for død og sorg.

Latinsk kors, liggende: se Filipskors.

Latinsk kors, omvendt: se Peterskors.

Lazaruskors: Et ligearmet kors med kløverbladsafslutning.

Ligearmet kors: Andet navn for græsk kors.

Liljeformede korsarme: En afslutningsform på armene, der symboliserer den korsfæstede uskyld, se Jakobskorset.

Livstrækors: Andet navn for gaffelkors, især den firarmede form.

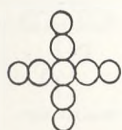
Lorrainekors: Andre navne er lothringerkors og lothringiske kors efter tysk: Lothringen = fransk: Lorraine. Det er et kors med to tværarme, den øverste den korteste, det ligner således patriarkkorset, her er tværarmene lidt længere. Først blev det brugt i Orienten, derfra hjembragt fra Jerusalem af korsfareren Godefroy de Bouillon og blev huset Lothringens emblem. I moderne tid brugt som sejrstegn i det moderne korstog mod tuberkulosen.

Lothringerkors: Er det samme som Lorrainekors og kan også ses anvendt på dobbeltkors.

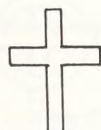
Malteserkors: Har navn efter Johannitterordenen, en korsfarerorden, stiftet i Jerusalem 1154, med sygepleje som opgave, 1309 fortrængtes den til Rhodos, og i 1530 flyttedes ordenen til Malta, deraf navnet. Korset blev båret på ordenens dragt, hvid på rød bund. Det er et kors med lige lange arme, tilspidsende mod skæringen og med et kileformet indsnit i armenderne, så der bliver 8 spidser, de symboliserer de 8 ridderdyder. Det ligner Johannitterkorset, og som dette: frimurersymbol.

Mantuakors: Et ligearmet kors med buede arme, bredest ved de lige afskårne ender. Det har navn efter den italienske by Mantova, der på tysk kaldes Mantua.

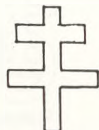
Marekors: Andre navne: drudefod, pentagram og tentakel. Det har ikke meget med et kors at gøre bortset fra navnet; men det kan ses på gravsten. Det er en femodded stjerne, indskrivelig i en cirkel og kan tegnes i et træk uden at løfte tegneredskabet. Dets betydning

Kuglekors

Latinsk kors

Lorrainekors

Malteserkors

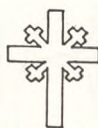
Mantuakors

Marekors

Mauritiuskors

Palæstinakors

Patriarkkors

afhænger af spidsernes orientering: Vender det én spids opad, anråber det himlen, er altså et ondtaværgende tegn, der kan holde genfærd og onde ånder borte. Drejes det 45°, så én spids vender nedad, er det påkaldelse af djævelen. Det er selvsagt i første tilfælde den mest ses anvendt.

Maurituskors: Et ligearmet kors, hvis armen der afsluttes af tre halvkredse.

Messehagelkors: Det samme som gaffelkors.

Missionskors: Se under Jerusalemskors.

Nilnøgle: andet navn for hankekors.

Orant: Et bedende menneske, med armene løftet Y-formet op, det var bedestillingen i oldtiden og blev overtaget af de kristne, og opfattedes som kors.

Ortodoks katolske kors: det samme som græsk-russisk kors, se dette samt russisk kors.

Palæstinakors: Et kors med to former. 1) er et latinsk kors, hvor der over armskæringen er lagt et korset græsk kors. 2) er også et kombineret kors af et stort hammerkors med små hammerkors i armhjørnerne, altså omtrent som Jerusalemskorset 1).

Patriarkkors: Kaldes også patriarkalkors og kardinalkors. Det er et latinsk kors med en ekstra, kortere tværmarm, noget længere end Lorrainekorsets. Armenderne kan afsluttes lige eller være forsynet med trepas, kløverblad, det kan også være korset af små tværmarme. Korset ses især på katolske kirkegårde.

Patriarkalkors: Det samme som patriarkkors.

Pavekors: Også kaldt pontifikalkors. Kors med tre tværmarme aftagende i længde opad. Armender kan afsluttes med kløverblad.

Pentagram: Andre navne er drufedod, marekors og pentakel. Navnet er græsk: pente fem, gram: tegn, og er et græsk symbol for verdensaltet. For jøderne er det betegnelsen for de

fem mosebøger. I middelalderen anvendt som et tegn, der skulle afvise onde ånder. Se drufedod og marekors.

Pentakel: Det samme som pentagram.

Peterskors: Er et latinsk kors vendt om. Apostlen Peter led martyrdøden på et sådant kors, det siges, fordi han ikke ville lide døden på det samme kors som sin herre og mester, Jesus.

Pontifikalkors: Det samme som pavekors, latin: pontificalis af pontifex, præst, måske af pons, pontis: bro og facere: gøre, d.v.s. brobygger. Pontifex maximus: ypperstepræst i det gamle Rom og nu titel til paven.

Processionskors: Kaldes også korsstav og stavkors. Det er et græsk eller latinsk kors sat på et skaft, så det kan bæres eller plantes i jorden. På latin hedder det cruz processionalis.

Relikviekors: Betegnelse for et kors til at gemme et relikvie, oftest af kostbart materiale.

Rigsæblet: Er et firarmet kors af latinsk form plantet på jordklodens ækvator. Jordkloden er tegnet som en ring med en vandret diameter som ækvator. Det er det gamle verdensbillede: Europa, Asien og Afrika, kronet af kors, et gammelt konge- og kejsersymbol og symbol for Kristi verdensherredømme.

Ringkors: En ring som er flettet om et ligearmet kors. Det kan findes på Gotland og i Irland, med rod i det keltiske kors, der stundom også kaldes ringkors.

Russisk kors: Det samme som græsk-russisk kors og ortodoks katolsk kors, med mindre det kan vedtages at kalde den variant, som kun har én vandret og en skrå tværmarm for det russiske kors. Se græsk-russisk kors.

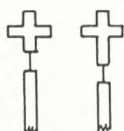
Røverkors: Det samme som gaffelkors. Navn efter det kors, som det de to røvere, der blev korsfæstet sammen med Jesus, led døden på. Se gaffelkors.

Pavekors

Peterskors

Processionskors

Rigsæblet

Ringkors

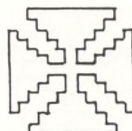
Russisk kors

Slangekors

Stjerne Kors

Trappekors

Trepas

Viekors

Saksisk kors: Er det samme som angelsaksisk kors.

Sammenstillede græske kors: se græske kors, kombinerede.

Sanktgeorgskors: anden skrivemåde for Skt. Georgskors, se Georgskors.

Sauvastika: Også stavet suyastika og swavastika, er det samme som venstreløbende hagekors, se hagekors.

Skt. Birgittakors: se Birgittakors.

Skt. Georgskors: se Georgskors.

Skulderkors: Det samme som gaffelkors.

Slange ved korsets fod: Betyder satan og synden er overvunden.

Slangekors: En særlig form for hagekors, hvis arme er s-formede, kan aftage i tykkelse mod enden, hvor der kan være et øje.

Solkors: Det samme som hjulkors.

Stavkors: Det samme som processionskors og det kors som bæres af Kristus, korslammet, apostle og helgener.

Stikkors: Et processionskors, stavkors, der kan stikkes i jorden, til at holde andagt foran.

Stjerne Kors: Egentlig en firoddet stjerne med fire stråler, der kan opfattes som korsarme. Det er et Kristussymbol, symbol for håb, og som morgenstjernen, der bebuder den kommende Guds dag.

Suvastika: Det samme som hagekors, venstreløbende.

Suyastika: Det samme som hagekors, venstreløbende.

Swastika: Det samme som hagekors, højreløbende.

Swavastika: Det samme som hagekors, venstreløbende.

Taukors: Det samme som Antoniuskors. Navnet kommer af det græske bogstav T = tau.

Tetraskelon: Det græske navn for hagekors.

T-kors: Udtales taukors, er det samme som Antoniuskors.

T-kors med øje: Det samme som hankekors.

Tomme kors: På latin *crux nuda*, et kors med Kristi monogram omgivet af en krans, labarum.

Tortegnet: Andet navn for hagekors.

Trappekors: Et ligearmet kors som et hammerkors, men har 3-4 sammenlagte tværarme ved armafslutningen, som således får et trappeagtigt udseende.

Trepas: Et ornament bestående af tre cirkler, der berører hinanden, oftest ses kun de dele, som danner omkredsen, det ligner da et kløverblad. Bruges som afslutning af armender. Symbol for treenigheden.

Triumfkrucifiks: Krucifiks ophængt i korbuen i kirker, eller båret af en bjælke, trapes på tværs i korbuen. Ofte flankeret af Maria (på venstre side) og Johannes (på højre side), de såkaldte sidefigurer.

Ubesejrede kors: På latin *crux invicta*. Et tomt kors, der symboliserer Kristi herlighed og korssejr.

Ulrikskors: Et kors af samme form som Georgskors, som pilgrimme fik ved den hellige Ulriks grav i Augsburg.

Viekors: Et ligearmet kors med buede arme, bredest ved enderne og indskrevet i en cirkel. Det er i familie med cirkelkors, indvielseskors og hjulkors.

Vilde mænd: Betegnelse for de X-formede bjælker, som kan ses i bindingsværket i huse fra 16. årh.

X-kors: Udtales chi-kors, er det samme som Andreaskors.

Y-kors: Udtales ypsilonkors, er det samme som gaffelkors.

Ypsilonkors: Navn efter det græske bogstav Y, ypsilon. Det samme som gaffelkors.

Ægyptisk hankekors: Er det samme som hankekors.

Ægyptisk kors: Det samme kors som Antoniuskors.

Ærkebiskopkors: Andet navn for patriarkkors.

Foreningen for kirkegårdskultur

Generalforsamling den 3. juni 1985 i Skive

Af Kurt Anhøj

Til foreningens generalforsamling og årsmøde den 3. og 4. juni 1985 var tilmeldt 52 deltagere. Mødet afholdtes på hotel »Gl. Skivehus« i Skive, Viborg stift.

Valg af dirigent

Vagn B. Sørensen, formand for kirkegårdsbestyrelsen i Næstved valgtes.

Dirigenten kunne konstatere, at generalforsamlingen var lovligt indkaldt, og at dagsordenen var i overensstemmelse med foreningens vedtægter.

Aflæggelse af beretning

Foreningens formand, Povl Götke-Hansen, bød velkommen og aflagde beretning. Erindrede om, at det i år er et lille jubilæumsår, idet det er 65 år siden, foreningen blev stiftet på et møde i Århus.

Formanden rettede en særlig tak til kirkegårdsinspektør Erik Aa. Saugbjerg for hans uvurderlige hjælp i forbindelse med dette års møde. Hans indsats har gjort det særligt nemt at tilrettelægge mødet.

Foreningen har modtaget underretning om, at kirkeministeren har udtrykt særlig interesse for foreningens arbejde.

Som tidligere har foreningen modtaget tilskud fra kirkeministeriet og landbrugslosteriet: henholdsvis Kr. 6.000 og Kr. 3.000.

Fra kirkeministeriet er det oplyst, at stadsgartner Axel Thomsen, Odense efter indstilling fra stiftet er udpeget som kirkegårds-konsulent for Fyns stift.

Foreningen har modtaget henvendelse fra menighedsrådet på Lyø, hvor man frygter at komme i klemme, såfremt et ønske om ensartede takster i Fåborg provsti gennemføres.

Kirkegården på Lyø er en perle med enkeltgrave, hvortil er knyttet forskellige skikke. Det bemærkes, at man ud af 280 grave kun har måttet sløjfe ca. 60. Det frygtes, at stigende takster vil fjerne grundlaget for denne kirkegårdskultur.

Forretningsudvalget vil efter formel henvendelse i denne og eventuelle lignende sager rette henvendelse til relevante myndigheder: Gøre opmærksom på de kirkegårds-kultur-

mæssige værdier og begrunde, at disse bør bevares.

»Selskabet for kirkelig kunst« har forespurgt om foreningens interesse i deltagelse i et nyt nedsat udvalg, der skal beskæftige sig med gravmindesmærker på kirkegårde. Udvalget består af Erik Skov, Nationalmuseet, kunstneren Bodil Kaalund og grafikereren Erik Ellegård Frederiksen. Foreningen har udtrykt stor interesse for deltagelse i dette udvalg, men har endnu ikke hørt så meget til sagen.

Som bebudet er årsskriftet blevet udvidet i anledning af 65 års jubilæet. Specielt fremhæves en meget spændende og vægtig artikel af Axel Andersen om gravmonumenter og Bornholms stenindustri.

For at kunne arbejde videre på dette spændende felt vil Axel Andersen meget gerne låne gamle kataloger o.l. om gravmonumenter, som man eventuelt skulle være i besiddelse af.

Med en udgift på knap 50.000 kr. omfatter trykningen af årsskriftet langt det meste af foreningens budget. Da årsskriftet er noget meget væsentligt - foreningens ansigt udadtil - er dette meget naturligt, og vi har været meget tilfredse med det arbejde, vi hidtil har fået udført ved vor nuværende bogtrykker.

Alligevel vil vi - som det tidligere er sket - indhente tilbud på trykning af næste årsskrift. Vi håber derved at kunne spare op til kr. 10.000. I forbindelse med spørgsmålet om gravmonumenter berørtes emnet »lapidarier«. Disse stensamlinger kan arrangeres på forskellig måde, og alle er måske ikke lige hensigtsmæssige. Derfor efterlyses artikel til »Vore kirkegårde« om dette emne.

Man vil i øvrigt være taknemmelig for artikler om ethvert emne til årsskriftet.

De nordiske foreninger for kirkegårdskultur afholder kongres i Helsingfors i år. Bestyrelsen finder det i høj grad relevant, at foreningen er repræsenteret på denne kongres. Det ville imidlertid medføre en lidt betænkelig overskridelse af budgettet på Kr. 5.500 at lade Kåre Rud Nielsen - som bestyrelsen i givet fald ville pege på - deltage i kongressen.

Til slut kunne formanden oplyse, at foreningens medlemstal er ret stabilt. Der er i øjeblikket 654 medlemmer: 243 menighedsrådsmedlemmer, 54 personlige, 17 udenlandske, 23 i danske biblioteker og foreninger, 34 provstivalg, 181 medlemmer af danske kirkegårdsledere og 102 stenhuggermestre.

Af bemærkninger til formandens beretning fremgik det, at der var almindelig enighed om at anvende de nødvendige penge, for at foreningen kan repræsenteres på kongressen i Helsingfors. Stenhuggermester Leo Rosendahl fra Lyngby mente dog, at det var betænkeligt at belaste foreningens økonomi med denne relativt store ekstraordinære udgift. I stedet løste Leo Rosendahl problemet ved, at han i forbindelse med årsmødet overrakte foreningen en check på Kr. 5.500 som et personligt bidrag til formålet. Formanden udtrykte foreningens tak for denne smukke handling, der betyder, at foreningen kan repræsenteres på den Nordiske Kongres uden at belaste en i forvejen minimal kassebeholdning.

Formandens beretning godkendtes.

Fremlægelse af revideret regnskab

Kassereren Henning Hansen bemærkede under henvisning til det allerede udsendte regnskab for 1984:

at sidste rate - kr. 1.500 - af tilskuddet fra kirkeministeriet ikke indgår i regnskabet, fordi det først er udbetalt efter 31.12.84. Efter forslag fra revisorerne vil hele tilskuddet i fremtiden blive opført i regnskabet for det år, hvori det er bevilget,

at differencen mellem udgifter og indtægter vedr. årsmødet er nedbragt. Det tilstræbes, at årsmødet økonomisk hviler i sig selv,

at driftsoverskuddet på kr. 403 skal ses i lyset af, at sidste rate af tilskuddet fra kirkeministeriet ikke indgår i regnskabet,

at kassebeholdningen på kr. 28.585, der fortsat må vurderes som for lille, forventes at stige lidt p.gr.a. kontingentforhøjelsen vedtaget for 1985.

Regnskabet godkendtes.

Fremlægelse af budget

Henning Hansen henviste til det udsendte

budgetforslag, der er udarbejdet på baggrund af uændret kontingent. For at styrke foreningens kassebeholdning foreslog bestyrelsen, at kontingentet for almindelige medlemmer hæves med kr. 10,-, medens kontingentet for kollektive medlemmer holdes uændret.

Budgettet for 1986 godkendtes med den foreslåede kontingent-forhøjelse.

Eventuelle forslag

Inten.

Valg af bestyrelsesmedlemmer

Kirkegårdsleder Hans Larsen, kirkegårdsleder Hans Jensen, kirkegårdsinspektør Henrik Clausen og stenhuggermester Aage Knudsen genvalgte. Stenhuggermester Hans Broch-Mikkelsen, Nyborg, nyvalgte.

Valg af revisor og revisorsuppleant

Claes Foghmoes og Bent Christiansen genvalgte som revisorer, og Jørgen Johansen genvalgte som suppleant.

Fastsættelse af stedet for næste generalforsamling

Næste ordinære generalforsamling og årsmøde afholdes i Ålborg, Ålborg stift, den 26. og 27. maj 1986.

Eventuelt

Leo Rosendahl henstillede til bestyrelsen, at spørgsmålet om moms på ydelser i forbindelse med begravelse behandles. Leo Rosendahl finder det usømmeligt, at disse ydelser beskattes: en moderne form for ligrøveri, der bør afskaffes.

K.T. Skovgård, Horsens kirkegårde, bemærkede hertil, at han gerne ser momsen afskaffet generelt, men at man ikke bør fjerne den isoleret fra begravelser.

Bestyrelsen arbejder videre med sagen.

Povl Götke-Hansen afsluttede generalforsamlingen med at udtrykke en hjertelig tak til A. Falmer-Nielsen for det store arbejde, han har gjort i foreningen og dens bestyrelse gennem mange år. A. Falmer-Nielsen, der nu går ud af bestyrelsen, har altid deltaget i arbejdet som et interesseret og givende medlem.

Bog anmeldelse: Allegori og Borgerdyd

Af Povl Götke-Hansen.

Allegori og Borgerdyd.

Studier i det nyklassicistiske gravmæle i Danmark 1760-1820.

Af Karin Kryger.

Christian Ejlers forlag 1985.

371 sider, rigt illustreret.

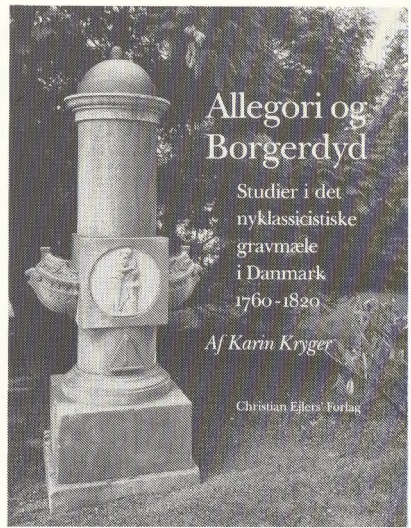
348,00 kr.

I forbindelse med vort årsmøde i Maribo i 1982 havde vi fornøjelsen at høre magister Karin Krygers foredrag: »Danske kirkegårdsmonumenter - og problemer omkring monumentbevaring«, og de, som hørte foredraget, blev klar over, at foredragsholderen besad en særdeles grundig viden om emnet, og at der her var et område, som burde påkalde vor opmærksomhed.

Nu har Karin Kryger begået en meget smuk og statelig bog med studier i det nyklassicistiske gravmæle fra 1760-1820, og det er efter min mening ikke for meget sagt, at bogen er en guldgrube m.h.t. ovennævnte emne og tidsrum.

Det er jo sådan, at de fleste af os må have nogen til at åbne vore øjne og øren, så vi kan se og høre, og der er god grund til at være taknemmelig mod de mennesker, som formår det. Karin Krygers bog kan åbne vore øjne for den rigdom, vi har i vore kirker og på vore kirkegårde fra dette temmelig korte tidsrum på 60 år. Det kan være svært, ofte ganske umuligt, for den ikke så kyndige beskuer at tyde alle de mange skikkelser og symboler, de klassicistiske gravmæler er smykket med. Det er karakteristisk for perioden og dens tankegang, at det, vi opfatter som typiske kristne tegn og symboler, så at sige ingen rolle spiller, f.eks. er korset et sjældent forekommende tegn.

Kunstneren benytter med forkærlighed antikens symboler og skikkelser, due, fakkell, fugl Fønix, hund, lyre, olielampe og talrige andre. Som en sjov ting vil jeg nævne tårekrukker, der ret ofte forekommer hos de store navne fra denne tid, Wiedewelt og Stanley. Tårekrukken er oprindeligt en lille glasbeholder fra antikken, hvori de sørgende og de professionelle grædekoner samlede deres tårer ved begravelserne, ofte iblandet lidt parfume blev de nedlagt i graven.

Spændende fortælles om forholdet mellem kunstner og bestilleren af kunstværket, om ophobning af gravmæler i kirkernes sidekapper, hvor tidligere sidealtrene havde stået, om hvordan natursværmeri i Rousseaus ånd fører til kirkegårdssværmeri med tableauer i forbindelse med bl.a. digteren Johannes Ewalds sørgefest, hvor man fik øje for »hvor skønt et gravmæle tog sig ud i naturen«. Interessant er det at læse om Assistens kirkegård i København, hvilke synspunkter, der brydes m.h.t. dens indretning og udvidelse. Sorg og melankoli kan være frydefuld, og kirkegården kan indrettes som en velegnet scene til at lade sine sørgmodige tanker udspille sig. Modsat dette synspunkt går et forslag fra 1803 af lægen og arkitekten Jens Bang til indretning af Assistens kirkegård ud på, at den anlægges sådan, at det mørke billede af døden udryddes, og alt bliver så skønt og behageligt som muligt, for »hvo, som kiender sjelens virkning på legemet må let kunne vide, at legemet svækkes ved sorrig«.

Der er afsnit om gravmælernes inskriptioner, materialer og en undersøgelse af, hvorvidt eventuelle portrætter af de afdøde på gravmælerne virkelig har lignet de pågældende i levende live. Karin Krygers bog er vel skrevet, man fanges ind af teksten, som er frodig uden unødvendig bredde. Bogen er smukt trykt og sat op, dejligt papir og med et væld af illustrationer, som støtter og uddyber det, der fortælles.

En dejlig bog at blive seende af.

Mariebjerg Kirkegård gennem 50 år

Af Morten Falmer-Nielsen

Historisk baggrund

Tirsdag den 6. oktober 1936 samledes en kreds af særligt indbudte, 200 ialt, til den højtidelige indvielse af Gentofte Kommunes første krematorium og den nyanlagte Mariebjerg Kirkegård.

Formanden for Gentofte Kommunes kirkegårdsudvalg, slagtermester Jes Petersen og formanden for byggeudvalget, murermester Chr. Hansen, redegjorde for arbejdet med den nye kirkegård. Borgmester Aage E. Jørgensen overdrog på kommunens vegne kapellet til de kirkelige myndigheder, hvorefter provst Schepellern foretog indvielsen.

Forud lå 14 års, til tider bevæget debat om den nye fælleskirkegårds anlæg og placering.

I november 1922 drøftede kirkegårdsudvalget en udvidelse af kirkegårdsarealerne i Gentofte kommune, idet man med en stigning i befolkningstallet på 3% årligt måtte forvente en akut mangel på kirkegårdsareal i løbet af ganske få år. Det beregnedes således i 1923, at man allerede i 1925 ville mangle jord til nysalg. Det var derfor nødvendigt, medens der endnu var arealer af tilstrækkelig størrelse, at sikre plads til anlæg af en centralkirkegård. Kirkegårdsudvalgets formand, Næsted, redegjorde i september 1923 for de muligheder, der i denne forbindelse var til stede.

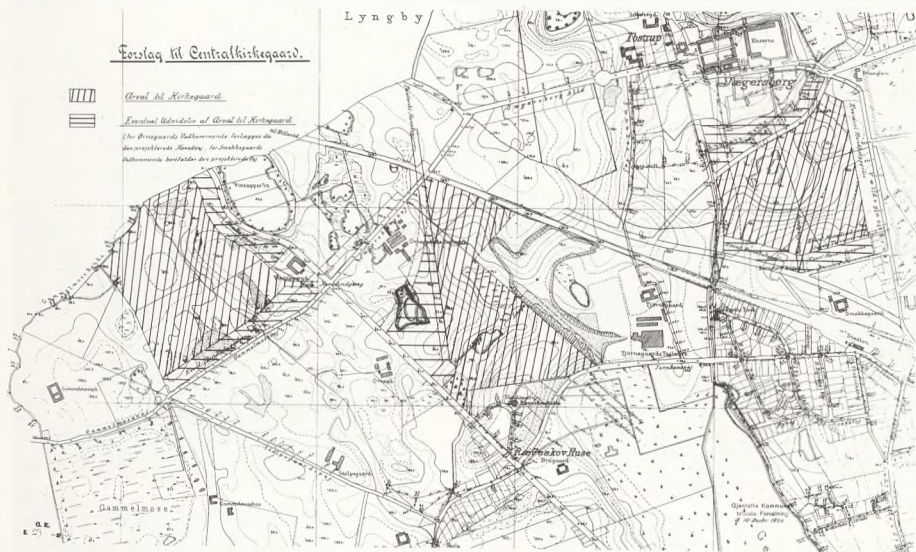

Fig. 1. Del af Gentofte Kommune med tre af de omdiskuterede arealer. 1924.
Målestoksforhold: 1 : 23000.

Nærmest Gentofte by lå Dronningemarken, terrænet var plant og anlæg af en kirkegård kunne let finde sted her. Arealer af Smakkegården og Bernstoff avlsgård var på grund af terrænform og jordbundsforhold mindre egnede. Tjørnegårdens jorder var p.gr.a. gamle lergrave et meget uregelmæssigt terræn, medens Vintappergårdens jorder i kommunens nordvestlige hjørne ville egne sig særdeles godt, for så vidt man kunne forvente en bedre trafikforbindelse hertil. I ca. 1 1/2 år arbejdede man med de forskellige placeringer, foretog fornyede behovsanalyser, udsendte sagen til høring hos samtlige menighedsråd i Gentofte kommune og endelig foretoges en studierejse til Bielefeldt og Hannover.

I februar 1925 var overvejelserne tilendebragt, og kommunalbestyrelsen vedtog, at der på Vintappergårdens jorder skulle anlægges en centralkirkegård.

November 1925 indstiller kirkegårdsudvalget, at det overdrages til kommune-gartner G.N. Brandt at udarbejde en plan til centralkirkegård på Vintappergårdens jorder.

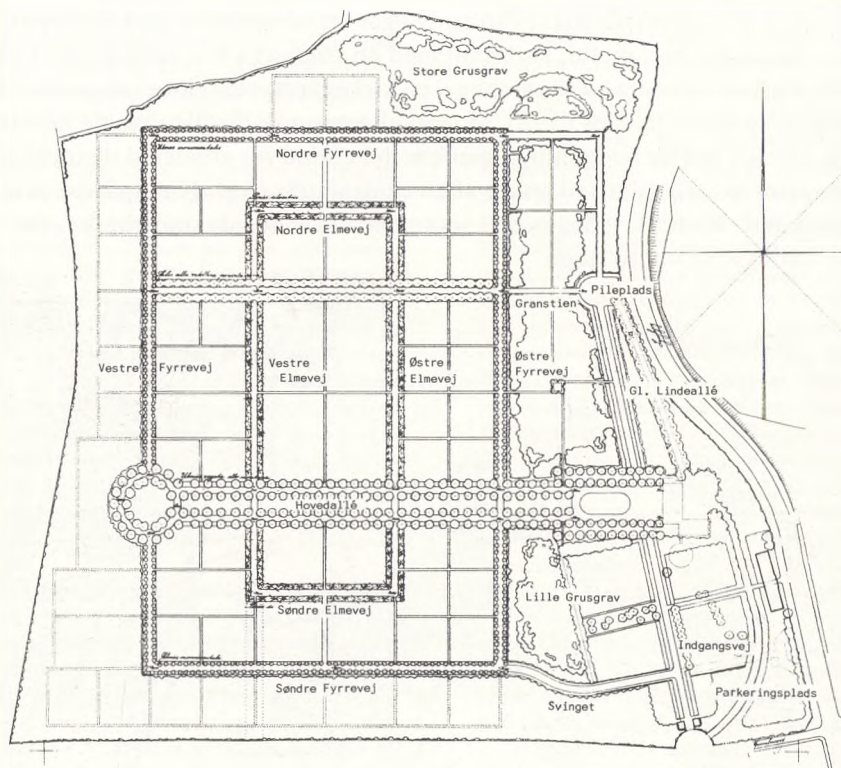

Fig. 2. Forslag til Fælleskirkegård på Vintappergårdens jorder. Vejnavne 1932. Bemærk kapellets skitserede placering. Målestok: 1 : 5200.

Kirkegårdens projektering og anlæg

Kommunegartner G.N. Brandt, der i en årrække havde været graver ved Ordrup Kirkegård, havde en meget engageret indstilling til kirkegårdsplanlægningens problematik, og han skrev således i 1922 en afhandling i »Arkitekten«, hvor han i en debatterende og til tider stærk kritisk form gjorde rede for tidens kirkegårdskultur. De holdninger og æstetiske synspunkter, han i denne afhandling gør sig til talsmand for, kom tydeligt til at præge hele planlægningen af Mariebjerg Kirkegård.

I foråret 1926 kunne G.N. Brandt forelægge hovedplanen for Mariebjerg Kirkegård med henblik på et successivt anlæg af en centralkirkegård på den ca. 25 ha store Vintappergårds jorder.

Planen, der i og for sig er ganske enkel, består af to store rektangler - alleer forbundet af to tværgående alleer, og knyttet til disse hovedlinier et system af mindre rektangler. En strengt geometrisk plan, der netop gennem sin enkelthed opnår en styrke, som rummer plads for G.N. Brandts visioner om en kommende kirkegårdskultur.

For gartner Brandt var planteanvendelsen en væsentlig opgave, og han havde på Ordrup Kirkegård afprøvet nogle af sine ideer om planters sammensætning og pleje, herom vidner eksempelvis »Blomsterengen«. Derfor indgik grundige jordbundsundersøgelser også i projekteringsfasen som underlag for de dyrkningsmæssige og æstetiske overvejelser.

Hegnet var et væsentligt element i kirkegårdens planlægning, og megen inspiration er hentet i det landskabelige hegn, analyseret og kultiveret til anvendelse i dette projekt. Også andre bevoksningstyper har haft G.N. Brandts bevå-

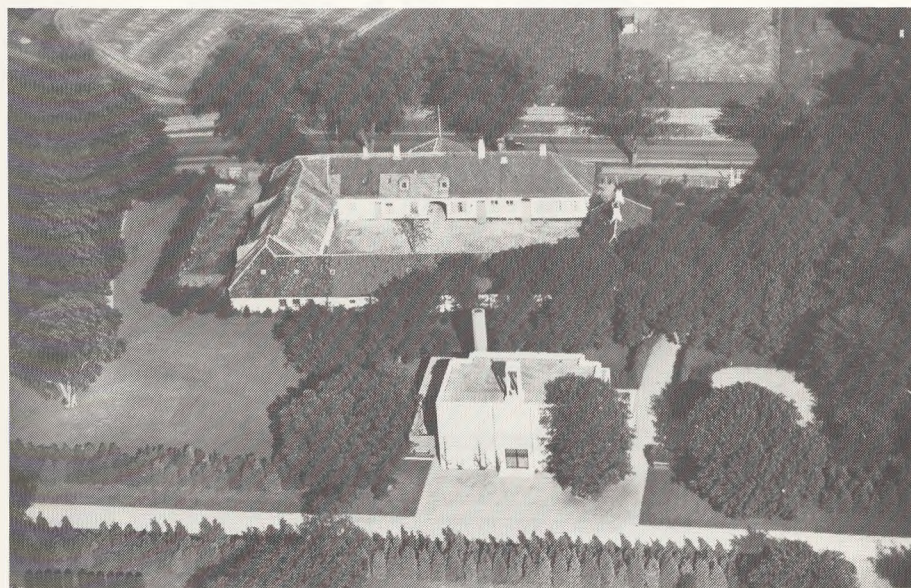

Fig. 3. Arkitekt Fritz Schlegels kapelanlæg med Vintappergården i baggrunden, 1940.

Foto: Sylvest Jensen, Hillerød.

genhed, og han havde i det hele taget den opfattelse, at ingen jord måtte lades ubevokset.

Det fremgår af de første planer, at det ydre rektangel skulle dannes af en alle af Elm - *Ulmus monumental* (*sarniensis*), det indre af Skovfyr - *Pinus silvestris* og de to tværalleer af henholdsvis Elm - *Ulmus vegeta* (*glabra*) og Hvidpil - *Salix alba*. Hele anlægget skulle favnes af skovmassiver.

Planen indeholder nogle indlysende fordele for så stort et kirkegårdsprojekt. De store allesystemer tjener til let orientering og til hensigtsmæssig transport til de forskellige dele af kirkegården. Opdelingen af de store rektangler i mindre, adskilt af interne adgangs- og transportveje, betyder, at man opnår intime afsnit - gravgårde. Man undgår et håbløst virvar af monumenter og plantesamfund, idet man kan give hver afdeling sit særpræg. Gennem det interne vejnet undgår man lange transportveje og opnår uforstyrret fred i de enkelte afsnit. Anlægget kan tages successivt i anvendelse, og derved opnås driftsmæssige besparelser i kirkegårdens første mange år.

Endelig undgås omfattende jordreguleringsarbejder, idet evt. terrænforskydninger kan udlignes i hegnene.

Der var i de første planer indarbejdet et forslag til placering af et kapel og krematorium, men først på et langt senere tidspunkt, fandt kapellet og krematoriet sin endelige placering.

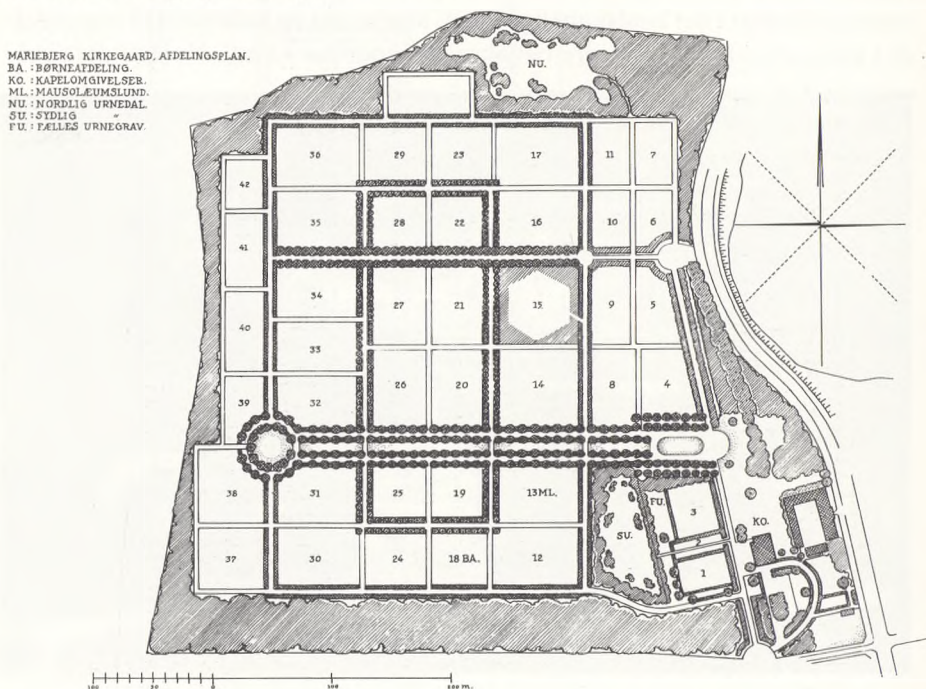

Fig. 4. Mariebjerg Kirkegård. Plan 1936. Målestoksforhold: 1 : 6300.

Intentionerne i projektet var, at kirkegården ved sin indvielse skulle fremstå som en helhed, hvori gravgårde kunne anlægges og tages i brug, efterhånden som behovet viste sig. En intention som blev fastholdt på trods af, at der, i de ti år anlægsfasen stod på, gang på gang blev rettet henvendelse fra Gentofte Kirkegård om, at begravelse blev påbegyndt, idet den gamle kirkegård var hårdt trængt.

Såvel i den overordnede plan, som i detaljen, valgte G.N. Brandt at lade helheden komme til udtryk gennem at etablere og dyrke anlægget som en skov. Etableringen af anlægget udførtes i princippet efter et arbejdsprogram for årene 1926-1933.

Dette program omfatter følgende arbejder:

Alle skovplantager - kaldet forplantning I, II og III. Alleerne. Adgangsveje. Et areal til planteskole. Grusgraven sydvest for Vintappergården. Tre afdelinger, nemlig 1 og 3 med tilstødende arealer samt afdeling 13.

Som følge af den fremsynede planlægning fremstod Mariebjerg Kirkegård ved indvielsen i 1936 som et færdigt anlæg. Der var ved den endelige placering af kapel m.m. taget vidtgående hensyn til den oprindelige beplantning ved Vintappergården, og særligt fremhæves en gammel frugttrægang.

Kirkegårdens hovedveje var anlagt, og der var i kirkegårdens vestlige del afsat plads til endnu et kapel. I hovedalleens forlængelse var anlagt en smuk ceremoniplads, og i en lysning mellem store gamle linde og elmtræer var der beregnet plads til et kolumbarie.

Det var i øvrigt planlagt, at forinden anlæg af de enkelte gravgårde skulle der etableres et hegn af Taks - *Taxus bacata* - omkring afdelingen. Taksene skulle ikke klippes, men blot holdes som nogenlunde ensartet hegn.

For dette enestående og værdige projekt modtog G.N. Brandt i 1937 Eckersbergmedaljen og i 1945 C.F. Hansen medaljen.

Dagen efter indvielsen, den 7. oktober 1936, foretoges den første begravelse i afdeling 1, og en ny proces var sat i gang.

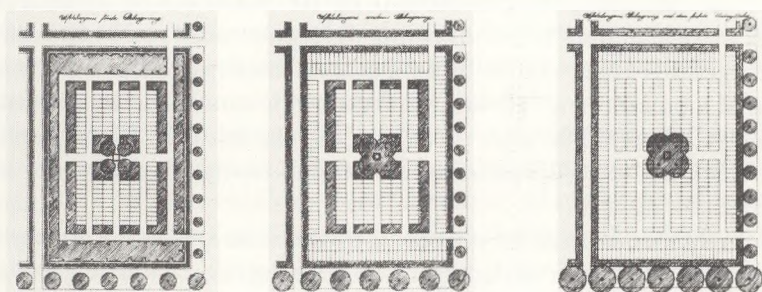

Fig. 5. G.N. Brandts forslag til successiv belægning af de enkelte gravgårde. 1933.
Målestoksforhold: 1 : 1750.

1. belægning. Skoven i midten ryddes. Der plantes blomstrende buske som ramme.

2. belægning. Træerne langs takshækken ryddes.

3. belægning. Buskplantningen fjernes, og arealet inddrages til grave. Kun i midten bevares en trægruppe.

Mariebjerg Kirkegård, udvikling 1936-1986

Der var i G.N. Brandts plan indbygget en form for dynamik, idet rammen var fastlagt, men anlægget af de enkelte afsnit kunne tilpasses den kommende tids kirkegårds kultur og havekunstneriske opfattelse. Selvom den parkmæssige del af kirkegårdsanlægget, og de enkelte gravgårde udgør et uadskilleligt hele, vil der i det efterfølgende blive redegjort for de enkelte elementers udvikling separat.

Kirkegårdens parkanlæg

Kirkegårdens hovedplan dannes som nævnt af følgende elementer.

Skovplantningerne - kaldet forplantning I - II -og III.

Alleerne, der udgør det overordnede vejnet kaldet Hovedalle - Elmeveje - Fyrreveje - Pilevejen - Omorikaalle og Lindealle.

Takshækkene der tjener til at indramme de enkelte afsnit.

Hovedindgang med kapelplads, P-arealer og adgangsvej.

Skovplantningerne er opdelt i det ydre skovmassiv, forplantning I, der kort kan karakteriseres som en udyrket »naturskov«, der skulle tjene til at give kirkegården det kratagtige skovbryn om den indre, dyrkede kulturskov, forplantning II og III.

Forplantning I, der var plantet rent forstligt, med varierende plantesammensætning i rækker, renholdtes de første år, men efterhånden som plantningerne sluttedes, ophørte plejen. I begyndelsen af 60'erne begyndte man at foretage udhugning og afrømning af den kratagtige vegetation i den sydlige randzone som følge af en omfattende ændring af kirkegårdens hovedadgangsvej.

Denne kultivering af randplantningen fortsattes i de kommende år hele vejen rundt, ikke mindst på grund af et kraftigt stormfald i 1967.

Randplantningen fremtræder nu som en lys skov med en frodig underskov, hvori er indlagt klippede græsstier i den i øvrigt udyrkede skovbund.

Den indre skovplantning, forplantning II og III, plantedes og dyrkedes de første år som forplantning I. I modsætning til forplantning I, bestod plantningen her af egentlige træer - blive- og ammetræer - med henblik på en løbende udtynding af ammetræerne således, at plantningen kunne fremtræde færdig, når det enkelte afsnit skulle tages i brug til anlæg af gravsteder. Det væsentligste blivetræ var eg, mens ammetræerne bestod af hurtigvoksende træer som birk, poppel, ask og lærk.

Der foretoges gennem årene en udtynding af ammetræerne og en udvælgelse af blivetræerne. Af disse er særligt egne bevaret, og flere af afdelingerne har nu karakter som egelunde.

I visse dele af den oprindelige forplantning II og III er der foretaget fuldstændig afrydning og en fornyet, sine steder eksperimentel plantning, er foretaget, eksempelvis plantning af bambusskov.

Alleerne

Fig. 6.
»Lindealleen«.
September 1931.
Foto: Maarbjerg.

Hovedalleen, der forbinder de to store rektangler i kirkegårdens sydlige del, skulle tjene som processionsvej mellem ceremonipladsen i øst og et evt. kapel i vest.

Alleen består af to vejbaner, adskilt af en ca. 17 m bred græsaakse, der afsluttes af henholdsvis en runddel og en elipseformet plads. Træerne, storbladet elm - *Ulmus glabra* - er plantet i 4 rækker i henholdsvis 1928 og 1931, og der gennemførtes på G.N. Brandts initiativ et systematisk planteforsøg i årene 1930-36. Man plantede dels tiltrukne alletræer samt frøplanter på stedet. Det viste sig hurtigt, at frøplanterne etablerede sig hurtigst og smukkeste og er måske forklaringen på, at træerne er meget forskelligartede.

Tilsyneladende blev der også her etableret en »fodposeplantning« af kratagtig bevoksning, der ret snart afløstes af en bundplantning med småbladet ved-bend, såvel i midteraksen som i siderabatterne. Man tilstræbte herved en virkning mellem det lyse og det mørke - det dyrkede og det udyrkede. Omkring 1970 var træerne ca. 20 m høje og begyndte at vise tegn på næringsmangel. De blev toptørre og mistede bladene meget tidligt på efteråret. Der blev derfor iværksat en systematisk beskæring og udynding af kronen med henblik på at bevare alleen som en helhed, hvori det enkelte træ måtte indordne sig. Ved-bendplantningen var i begyndelsen af 1960'erne mere og mere gået til, og det

Fig. 7. Hovedalleen med ceremonipladsen i forgrunden. September 1931. Foto: Maarbjerg.

besluttedes derfor at fjerne plantningerne i midten helt mod til gengæld at forsøge en retablering i siderabatterne. Dette er i nogen grad lykkedes blandt andet gennem efterplantning med storbladet vedbend og hasselurt, og for her at opnå et indtryk af frodighed på alle årstider er der indplantet tidlige forårsvækster som *eranthis*, vintergækker og *scilla*.

Elmevejene, der danner det indre rektangel, tilplantedes i 1933-36 med pyramideelm - *Ulmus carpinifolia* - »Sarniensis«. Træerne, der opformeredes i egen planteskole, angiveligt af modermateriale fra et træ i Forstbotanisk Have i Charlottenlund, udplantedes på blivestedet, efter at vej-kassen var udgravet, og øvrig terrænregulering havde fundet sted. Træerne led i de strenge vintre i 40'erne frosts-kader, og mange blev skåret tilbage, hvorved træernes karakteristiske flerstammede form opstod. Herefter groede træerne godt til og fik den for denne art så smukke pyramidale form med nederst lange overhængende grene, der giver nogle meget smukke perspektiver i de lange alleer.

Vejene, hvoraf kun delen syd for hovedalleen er anlagt med vejbane, blev som nævnt udgravet i forbindelse med anlægget af alleerne. Da der ikke umiddelbart var behov for dem som transportveje, tilsåedes de med græs og fik herved de karakteristiske profiler.

1984 indtraf der ikke mindre end en katastrofe, idet de første angreb af elmesyge blev konstateret i den vestlige del af allesystemet. Der foretoges omgående fældning af de angrebne træer i håb om at begrænse angrebet, men året ef-

Fig. 8. »Elmevej« omkring 1940. De udgravede vejkanter er tilsæt med græs.

Fig. 9. »Elmevej«. Foråret 1970. Denne del af alleen er nu ryddet p. gr. af elmesyge.
Foto: M. Falmer-Nielsen.

ter havde smitten bredt sig gennem rødderne til andre træer, og det besluttedes at fælde hele denne del af alleen, da helhedsindtrykket nu var fuldstændig ødelagt.

Fyrrevejene, der danner det ydre rektangel, plantedes i 1932 efter terrænregulering som en plantning af ganske små skovfyr - *Pinus silvestris* - i en bund bestående af ligeledes små bjergfyr - *Pinus mugo*. Tanken var, at bjergfyrrene skulle tjene som ammeplantning for skovfyrrene og give et indtryk af uigennemtrængeligt skovbryn mod den indre skovplantning.

Skovfyrrene voksede hurtigt til, skyggede og tog næring fra bjergfyrrene, der herefter blev opløbne og mistede deres funktion, ligesom mange simpelthen døde og måtte fjernes. Vejbanerne, der alle var udlagt i forbindelse med plantningen, blev makadamiseret og asfalteret i takt med, at der blev behov for dem som kørevej til de anlagte afdelinger.

I slutningen af 60'erne var bjergfyrrene overalt så udlevede, at det var nødvendigt at foretage en rydning af disse. De brede rabatter blev herefter tilsæt med græs, bl. a. med henblik på en biologisk bekæmpelse af de store mængder flerårig ukrudt, der efterhånden var ophobet i de gamle bjergfyr. Samtidig indplantedes enkelte taks. Efter at have henligget med klippet græs et år eller to, begyndte man en successiv tilplantning af alle rabatter med skovbundsvegetation som bregner, vedbend og meget andet, og her afprøvedes for første gang den senere så udbredte anvendelse af flis fra grandækningsmaterialet til plantemedie og jorddækning.

Allerne fremtræder nu som 2 rækker ca. 15 m høje skovfyr med et bunddæk-

Fig. 10. »Fyrrevej« omkring 1940. Man aner skovfyrrerne i den tætte bund af bjergfyr.

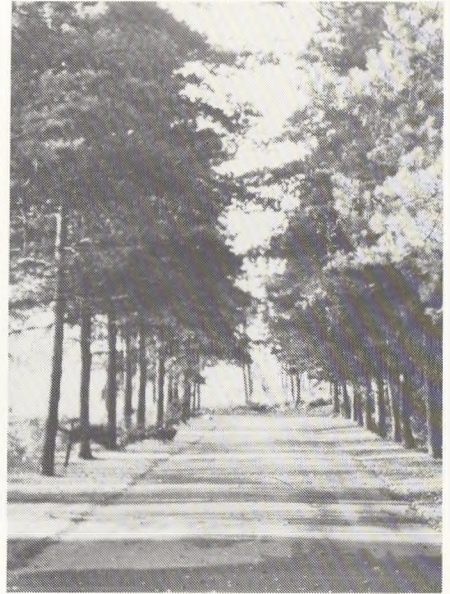

Fig. 11. »Fyrrevej« inden rabatterne tilplantedes med skovbundsvegetation. Foto: M. Falmer-Nielsen. 1970.

ke af naturligt voksende skovbundsvegetation. Skovfyrrerne er ret åbne og uregelmæssige med mange døde grene, der helt bevidst bevares som en del af

Fig. 12. »Pilevejen« med »Omorikaalleen« i baggrunden. Pilene blev efter en storm i 1967 kraftigt beskåret. Foto: M. Falmer-Nielsen. 1970.

skovfyrrens karakteristiske habitus. Stammerne, der fremtræder med den smukke røde bark, er sine steder overgroet af vedbend, der sammen med baggrunden af taks giver alleerne en frodig karakter på alle årstider.

Pilevejen, der forbinder de to rektangler mod nord, er i lighed med elmevejene udlagt som vej med udgravet vejkasse, der siden er tilsået med græs. Alleplantningen består af to rækker hvidpil - *Salix alba*. Plantningen foretoges i 1933 med småplanter, der udplantedes direkte på blivestedet, og efter få års renholdelse sluttedes græsset om træerne, der groede til som flerstammede individer.

I 1967 var træerne ca. 15 m høje, da en storm i oktober væltede ca. halvdelen af træerne med rodfladen. Det besluttedes at foretage en kraftig tilbageskæring af alle træer og rejse de væltede træer op igen. Man fik da et nyt og ganske andet indtryk, og man valgte at holde pilene stynede gennem jævnlig tilbageskæring. Træerne lider dyrkningsmæssigt herunder, og enkelte individer må efterhånden fældes. Efterplantning foretages ikke, idet man ved styningen har fået en sådan ændret karakter, at man nu kan opfatte alleen som en stilliseret eng rammet af stynede piletræer.

Lindealleen, der udgør en del af kirkegårdens ramme mod øst, er formentlig en oprindelig opkørsel til »Vintappergården« og ligeså gammel som denne, d.v.s. over to hundrede år. Alleen munder ud i en lysning, lige nord for »Vintappergården«, og her var oprindeligt planlagt et kolumbarie. Foruden at tjene som ramme mod øst danner den også et smukt skovbryn mod den stærkt trafikerede Lyngbyvej.

I forbindelse med Lyngbyvejens omlægning etableredes et stendige for foden af Lindealleen. Det påtænkte anlæg af et kolumbarie blev aldrig gennemført, og ved Lyngbyvejens tilslutning til motorringvejen etableredes en adgangsvej til »Vintappergården« på dette sted.

Omorikaalleen, oprindelig kaldet Granstien.

Pilealleens forlængelse mod øst, udgøres af Omorikaalleen, der forbinder det ydre rektangel med en indgang fra Lyngbyvejen.

Alleen anlagdes som en sekundær gang rammet af stendiger. På kronen af disse plantedes 2 × 2 rækker af omorikagran - *Picea omorica*. Digerne fremtrådte de første år frodigt med bjørnegræs m.m., men eftehånden som granerne udviklede sig, forringedes lysforholdene, og stendigerne led af røddernes påvirkning og skred efterhånden mere og mere ned.

Omorikagranerne, der erfaringsvis kun har en levetid på ca. 30 år her i landet, var i 1970 i og for sig udlevede, men på grund af deres monumentale virkning besluttede man at bevare dem så længe som muligt.

Man søgte da efter et nyt udtryk for denne plantning og fandt, at også her kunne man bygge på skovbrynet. Døde træer blev fjernet, resten opstammet til friske grene, stendigerne retableredes, og en tilplantning med skovbundsvegeta-

Fig. 13. »Omorikaalleen« 1940, dengang kaldet »Granstien«.

Fig. 14. »Omorikaalleen« i 1975 efter retablering af stendiget.
Foto: M. Falmer-Nielsen.

tion blev foretaget. Herunder indplantedes speciel gederams, der er en karakteristisk skovbrynsplante.

Der foretages nu løbende fældninger af døde træer, og man må forudse, at inden længe er helheden væk.

Afdelingshække. Til afgrænsning og indramning af de enkelte afdelinger - gravgårde - valgte alm. taks - *Taxus bacata* - der er velegnede til at fremstå som naturligt voksende hegn under den blandede træbestand. De første hække plantedes omkring afdelingerne 1 og 3 i 1930, og siden foretoges tilplantning successivt omkring alle afdelingerne, og der findes endnu rester af plantninger om planlagte afdelinger i den ydre randzone, hvor gravgårde aldrig er anlagt. Mellem de enkelte afdelinger og dermed afdelingshækkene var der afsat plads til de ca. 3 m brede interne transport- og adgangsveje. Tanken var, at hækkene skulle fremstå som uklippede hegn, men efterhånden blev det nødvendigt at foretage en beskæring for ikke mindst om vinteren at kunne komme uhindret til de enkelte gravgårde. Denne begyndende beskæring afløstes i begyndelsen af 1970'erne af en mere systematisk udtynding, beskæring og klipping, idet de ældste af hækkene var meget tynde og fyldt med døde grene. Konkurrencen fra de store alleer og øvrige træer blev efterhånden så stærk, at man var nødsaget til at foretage en hyppigere klipping for at holde hækkene rimeligt tætte. Dyrkningsproblemerne viste sig naturligt nok på den del af kirkegården, der var anlagt på de meget lette jorder, hvor særligt vinterskaderne er meget udtalte. Samtidig rejste der sig nogle æstetiske og psykologiske problemer, idet publikum følte angst ved at færdes mellem de høje hække, ligesom

Fig. 15. Græsarteret besøgssti rammet af takshække. Foråret 1970.
Foto: M. Falmer-Nielsen.

afgrænsningen af de enkelte gravgårde virkede diffus på grund af sammen-
voksningen med de mange træer.

Hovedindgang, kapelplads m.v.

Ved placering af kapel og krematorieanlægget blev der lagt megen vægt på, at
anlægget tog vidtgående hensyn til det landskabelige miljø, samtidig med at
adgangen hertil skulle udformes på en værdig og funktionel måde.

Arkitekt F. Schlegel udarbejdede i samarbejde med G.N. Brandt det endelige
forslag til placering, og selve indgangspartiet blev tegnet af arkitekt Schlegel.
Færdslen til kirkegårdsanlægget og kapellet blev umiddelbart efter indkørsel
fra Gammelmosevej differentieret, således at kapeltrafikken blev ledt ad en
monumental kurve til kapellet, medens den øvrige trafik ledtes forbi kapellet
og ind på kirkegården til det overordnede vejanlæg.

I begyndelsen af 1960'erne blev det nødvendigt at foretage en radikal ændring
af adgangsforhold og kapelplads som følge af Lyngbyvejens omlægning og
Motorringvejens anlæg. Gammelmosevej blev herefter lukket mod Lyngbyve-
jen og fungerede herefter alene som adgangsvej til kapelanlægget og kirkegår-
den. Samtidig anlagdes en ny og meget stor parkeringsplads sydøst for kapel-
let. I 1964 ændredes adgangsvejens navn fra Gammelmosevej til Mariebjerg-
vej. Omlægningen projekteredes af daværende kirkegårdsinspektør Sv. Han-
sen.

Syd for Mariebjergvej udlagdes et bredt græsbælte, der afsluttedes mod Mo-

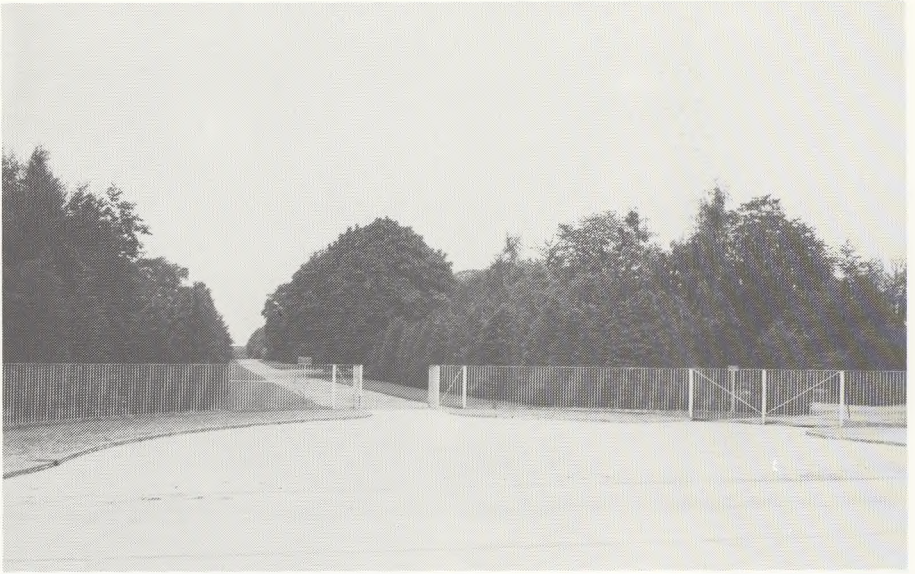

Fig. 16. Hovedindgang fra Gammellosevej. Bemærk det store kastanjetræ midt i billedet. Træet er fortsat sundt og livskraftigt.

MARIEBJERG KIRKEGAARD, AFDELINGSPLAN.
 BA : BØRNEAFDELING.
 KO : KAPEL OG GVEJESER.
 ML : MAUSOLÆUMSLUND.
 NU : NØRDLIG URNEDAL.
 SU : SYDLIG
 FU : FÆLLES URNEGRAV.

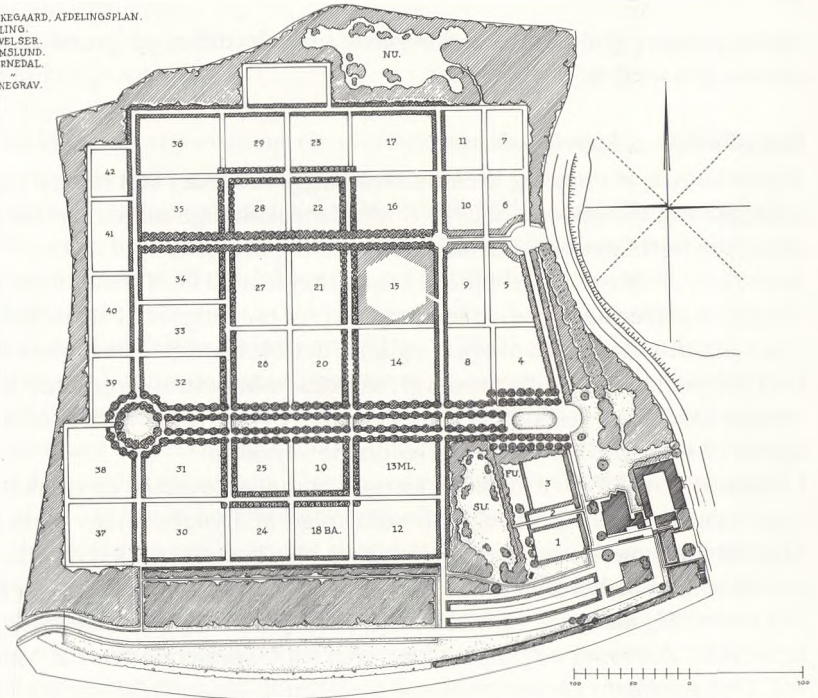

Fig. 17. Mariebjerg Kirkegård. Plan 1965 efter omlægning af adgangsforholdene. Målestoksforhold: 1 : 6500.

torringvejen af en støjvold tilplantet med tæt kratvegetation af tjørn, roser og taks. Der etableredes samtidig stendiger ved kapelplads og langs en del af Mariebjergvej, medens de sidste to trediedele af støjvolden etableredes som græsvold, idet det diskuteredes, om det relativt brede areal mellem denne del af Mariebjergvej og Motorringvejen skulle anvendes til bebyggelse.

I begyndelsen af 1970'erne foretoges der endnu en udvidelse af Lyngbyvejen. Lokalbanelne blev anlagt, og i sammenhæng hermed blev der etableret en nedkørselsrampe fra Lyngbyvejen til Motorringvejen mod syd. Dette medførte, at støjvold m.m. måtte flyttes længere mod nord, og det omdiskuterede areal blev nu så smalt, at arealet endeligt tillagdes Mariebjerg Kirkegård, og anlægsarbejdet kunne herefter endeligt afsluttes. Der blev bygget stendige hele vejen langs støjvolden, beplantningen reetableredes, og det brede græsareal tilplantedes med egetræer. Ved indkørslen fra Nybrovej rejstes et lågeparti til markering af kirkegården, ligesom der også her byggedes stendiger til at forstærke anlæggets karakter.

Der havde mange gange i tidens løb været fremsat ønske om blomsterhandel og stenhuggeri ved kirkegårdens indgang, og i 1974 forelagdes et skitseprojekt til et mindre butiksanlæg ved indgangen fra Nybrovej. En nærmere analyse af besøgstal og analyse af behovet for nye gravsteder godtgjorde dog, at behovet ville være vigende, og planerne blev derfor opgivet.

Ved ændring af adgangsforholdene fik kirkegården tillagt en ny randzone mod øst, der i overensstemmelse med G.N. Brandts oprindelige tanker også etableredes som skov med et kratagtigt bryn. Opgaven var dels at skærme mod støjen fra Motorringvejen og dels at skærme for udsynet til skæmmende tekniske installationer.

Egene og heget voksede hurtigt til og fremtræder nu som en slette med enkeltstående, opstammede træer, der tillader udsyn til stendiget. Bunden henligger som uplejet græs som kontrast til tæt klippede rabatter langs adgangsvejen.

Bøgeplantningerne omkring P-arealerne, der er en fortsættelse af en gammel bøgehæk langs Mariebjergvejs nordlige side, fremtræder nu som store skulpturelle flader, der fortsætter over i tilsvarende skulpturer i kirkegårdens oprindelige sydlige randzone - nu afd. M.

Der var oprindeligt projekteret en sekundær indgang længere mod nord fra Lyngbyvejen, men denne blev først i 1970 åbnet som en beskeden låge for gående. Ved kun at have en låge undgik man gennemgående færdsel fra Lyngby til Vangede, hvilket var et væsentligt argument, men efter den store omlægning af adgangsforholdene i øvrigt fandt man det rimeligt at åbne en nemmere adgang for det store gravstedspublikum, der er bosiddende i Lyngbys sydlige kvarterer.

Kirkegårdens gravstedsafsnit 1936-86

De planlagte og nummererede afdelinger blev som nævnt anlagt og taget i brug

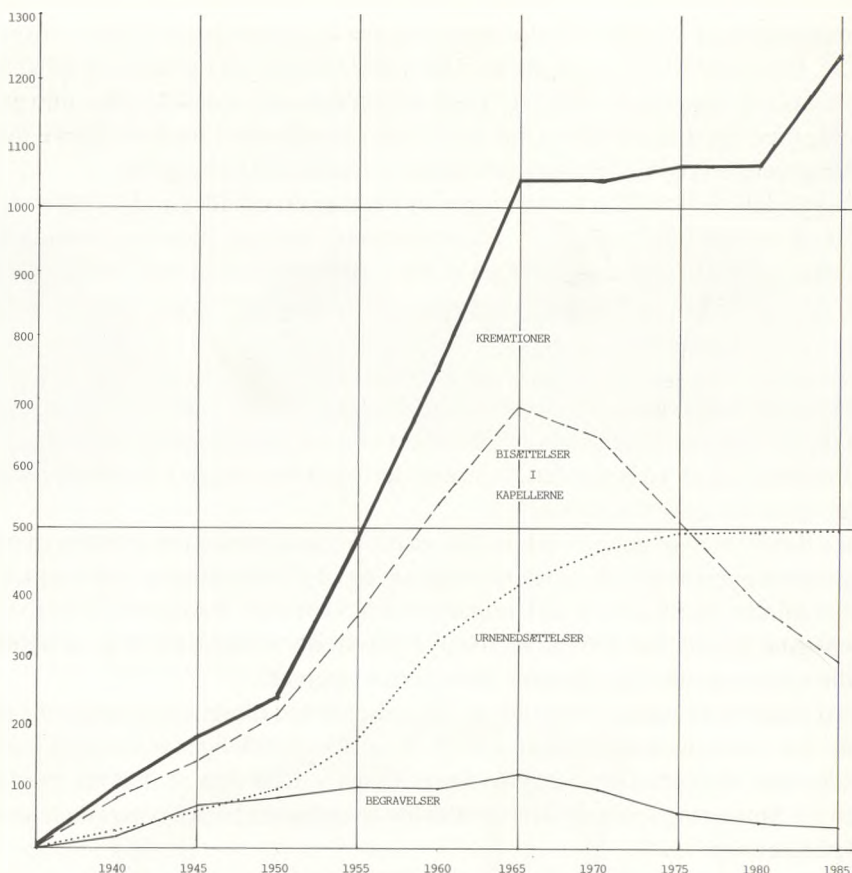

Fig. 18. Udvikling i kirkegårdens funktioner fra indvielsen til 1985.

efterhånden, som behovet viste sig. Der var i den endelige plan nummereret 42 afdelinger foruden Lindealleen, Sydlige og Nordlige urnedal samt Fællesurnegraven. Afdelingerne var typisk ca. 2.500 m² store. Anlægget af den enkelte afdeling (gravgård) var af G.N. Brandt planlagt til at skulle foregå efter et særligt system, som beskrevet i afsnittet om projektering.

I artiklen - Arkitekten 1922 - gør G.N. Brandt op med den traditionelt og planløst anlagte kirkegård, og særlig den tids monumenter bliver gjort til genstand for en meget kritisk analyse i forhold til kirkegårdsanlæggets æstetiske helhed. Han skriver således »Som middel til arkitektonisk, at disciplinere og samle monumenter til helheder, der bærer og støtter anlægget egner sig kun servitutter«.

I det hele taget var helheden en væsentlig faktor i Brandts planlægning af Maribjerg Kirkegård, og han så det som et ideal, at gravene kunne henligge uhegnede i et fælles anlæg, hvorfor han også stillede sig særdeles positivt over for de første tanker om indretning af en fællesurnegrav.

Fig. 19. Afd. 3. Ved kirkegårdens indvielse. Servitutterne foreskrev liggesten, men enkelte natursten fik indpas og ødelagde den tilsigtede helhed.

Fig. 20. Afd. 3. Det enkelte gravsted underordner sig de 50-årige takshække. Foto: M. Falmer-Nielsen.

I det efterfølgende vil kun afdelinger af særlig interesse blive nærmere beskrevet.

Afdeling 1-3 og 12 samt Sydlige Urnedal og Fællesurnegraven, F.U., var ved indvielsen i 1936 anlagt, servitutter og takster var vedtaget, og gravene kunne anlægges.

Afdeling 1 og 3, der anlagdes helt traditionelt, hegnet af fælles takshække, fremtræder nu med meget markante gravstedhække, hvorunder de enkelte gravsteder må indordne sig, og det tilstræbes at bevare den »historiske« karakter.

Afd. S.U. anlagdes for foden af en del af vestvolden, herom vidner endnu en enkelt betonbygning samt de gamle elmetræer på voldens krone. Der har på dette sted oprindelig været et mindre militært anlæg med minebrønde og gange, og det beskrives således i datidens aviser, hvorledes to ingeniørsoldater blev begravet under sammenstyrtede grusmasser på dette sted.

Området blev let reguleret og tilplantet med en skovplantning af fyr, tjørn og birk. Et tænkt kvadratnet opdeler arealet i 3×3 m store kvadrater. Det var fra starten tænkt som en landskabelig anlagt begravelsesplads for urner, som enten kunne nedsættes i underjordiske kolumbarier eller blot nedgraves i jorden. Tanken om den landskabelige begravelsesplads uden havemæssigt plejede og hegnede grave, kun markeret med ubehandlede natursten, slog hurtigt an, og området, der stort set er uændret, er fortsat meget efterspurgt.

Afd. F.U. er kirkegårdens første fællesurnegrav. En helt enkel græsflade, rammet af store elmetræer og kun udsmykket med en særegen tilhugget sten, hvorom det berettes, at den oprindelig fandtes på den gamle Lyngbyvej, hvor den har haft en særlig funktion. Bortset fra, at der er opsat et stendige langs fællesgravens vestside, er den uændret, og nedsættelse af urner finder stadig sted i beskedent omfang.

I årene 1939-1945 anlagdes afdelingerne 4-5-9-13-15-18 og »Lindealleen«.

Afd. 4 anlagdes helt traditionelt med hegnede grave, thujahække, og kun mo-

numenterne blev omfattet af servitut. I et særligt afsnit anlagdes et mindre antal urnegrave, kirkegårdens første individuelle urnegrave. Afsnittet er nu nedlagt.

Efter tidens skik opdeltes gravene i I og II klasse. I klasse beliggende i randen betragtedes som mere attraktive end midterfeltet. I 1967 var et stort antal grave hjemfaldne, thujahækkene var udlevede, og der foretoges derfor en fuldstændig omlægning af afdelingen, der kom til at danne forbillede for tilsvarende omlægninger senere. Afdelingen fremtræder nu med klippede baghække af bøg, afgrænsningen mellem de enkelte grave består af mahonia, og halvdelen af gravstedet er sammen med en del af gangarealet udlagt i græs. Der er endnu bevaret tidstypiske monumenter i randen, der efterhånden ophører som gravsteder. Desuden er her bevaret den første begravelsesplads for kvindelige patienter fra den nærliggende institution - Gammelmosehus.

Afd. 5 følger helt det samme mønster. Dog skal det her bemærkes, at der i afdelingens nordlige ende anlagdes en særlig urnehave, der på den tid var en nyskabelse. Urnehaven er i takt med, at gravstederne er hjemfaldet, blevet afviklet og fremtræder nu som en tæt egelund med en frodig grøn bund, hvori enkelte gravsten endnu minder om den tidligere brug.

Afd. 9 »Skovafdelingen«

I »Arkitekten 1922« skriver G.N. Brandt i forbindelse med en omtale af store europæiske skovkirkegårde. »Sådanne storstilede forsøg på at få enhed og helhed til at harmonere ved at lade gravstedet synke i landskabets skød kan kun tænkes, hvor en skov eller et andet typisk stykke natur er til rådighed.« Et så-

Fig. 21. »Skovafdelingen«. Mange af de forgængelige egetræskors er desværre forsvundet. Foto: M. Falmer-Nielsen. 1970.

Fig. 22. »Seks-kanten«. Foto: M. Falmer-Nielsen. 1980.

dant landskab var ved de tidlige forplantninger skabt, og på en afdeling, afdeling 9, indrettedes en særlig »Skovafdeling«. Egetræerne fik lov at bevare deres sluttede karakter, og der vedtoges servitutter til at sikre, at ingen fremmed beplantning fik indpas. Monumenter blev efter en konkurrence herom foreskrevet som enkle egetræskors, der for så vidt man ikke valgte et af de præmierede, i hvert enkelt tilfælde skal godkendes af kommunalbestyrelsen. Adgangen til de enkelte grave markeredes af tæt klippede stier i den udyrkede bund. Afdelingen blev i løbet af 40'erne og 50'erne stærkt benyttet, og servitutterne punktligt overholdt.

Afdelingen fremtræder i dag efter nogen udtynding af den meget tætte træbestand, lys og venlig med en frodig bund i naturlig balance, men monumentformen tiltaler desværre ikke publikum længere, og gravsætning finder kun sted i meget begrænset omfang. De gamle trækors bevares i det omfang, det er teknisk muligt.

Afd. 13, »Tsugalunden«

Skovmotivet går igen, her i nåletræskovens lidt dystre form. Afdelingen tilplantedes i løbet af 1930'erne med en blanding af tsuga, lærk, rødgran og skovfyr. I plantningen var afsat plads til 14 mausolæer. Efterhånden, som plantningen voksede til, fjernedes granerne, en del af lærkene og skovfyrrene, medens tsugaerne bevarede. Det første mausolæum blev bygget i 1950, det næste i 1961 og det tredje i 1969.

I forbindelse med opførelsen af det sidste mausolæum, foretoges der en gennemgribende udhugning i den gamle tsugabestand, alle svage individer blev fjernet, de resterende afrenset for døde grene, og stammerne fremstod nu som kontrast til en frodig grøn bund, der blev etableret sideløbende med udtyndingen. Hensigten var at skabe et næsten subtropisk miljø bestående af bregner, vedbend m.v. under det tætte løvtag.

Afdeling 15, »Seks-kanten«

Den geometriske form har fascineret G.N. Brandt og på trods af, at han var vidende om, at tiden endnu ikke var moden til at forlade det individuelt anlagte, hegnede og udsmykkede gravsted, projekteredes alligevel i 1941 den såvel i detaille som i helhed, sekskantede afd. 15. Anlægget fandt sted i begyndelsen af 40'erne. »Bicellemønsteret« dannes af brostensgange i forskellige bredder, mellem hvilke der oprindeligt var plantet cotula. Der plantedes en spredt bestand af akacie - Robinia pseudoacacia og som ramme en blanding af bøg og taks.

Brandts skepsis var rigtig. Afdelingen fik aldrig den funktion, der var tænkt. Det største problem, såvel æstetisk som teknisk var løsning af monumentspørgsmålet. Ethvert »synligt« monument ville slå mønsteret i stykker, og mange forslag blev afprøvet, og i den endelige servitut er det foreskrevet, at monumentet skal være af form og størrelse som en stor brosten. Afdelingen

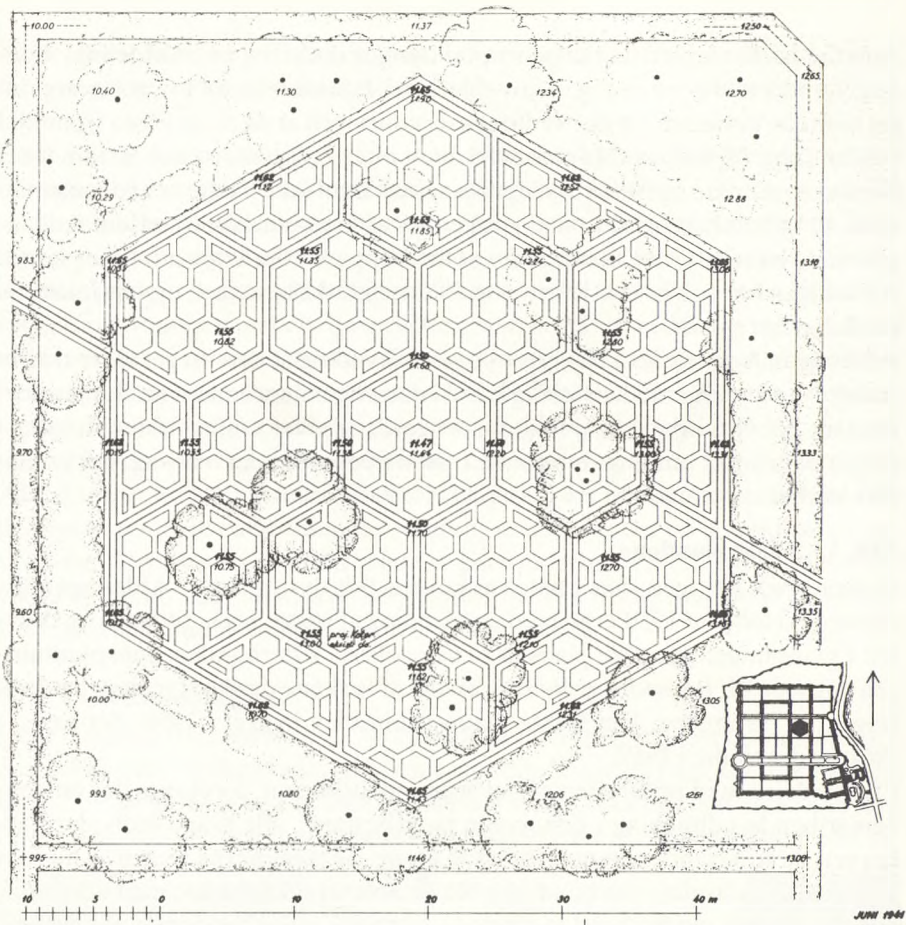

Fig. 23. »Sekskanten« afd. 15. G.N. Brandts forslag til urnegrav. Målestoksforhold: 1 : 560.

blev, bl.a. måske på grund kun af en relativ høj pris, aldrig benyttet, og mønsteret overgroedes mere og mere af græs, der havde afløst cotulaen.

I begyndelsen af 70'erne, da fællesgravstanken for alvor var slået igennem, fik man en fornyet mulighed for at anvende afdelingen, idet behovet for en »kendt« nedsættelsesplads for urner, uden monumenter, meldte sig. Afdelingen fungerer således i dag som en fællesurnegrav, hvor de nærmeste pårørende er vidende om urnens placering.

Afdeling 18, »Børneafdelingen«

Afdelingen er historisk set interessant, da det er den eneste afdeling, hvor Brandts oprindelige belægningsplan i princippet er fuldt. Den ydre rammetaks - fremtræder helt klart. Den indre ramme udføres af et syrenhegn og i midterfeltet et mægtigt egetræ i en græsflade, brudt af flisegange til hvert gravsted. Børnegravene, der efter forslag fra daværende kirkegårdsassistent Sv. Hansen, blev anlagt i 1938, er dels inspireret af G.N. Brandts syn på kirke-

Fig. 24. »Børneafdelingen«. Den indre beplantning af syrener slutter smukt om de nyanlagte børnegrave.

Fig. 25. »Børneafdelingen«. De 50 år gamle syrener fremtræder karakteristisk med deres vredne stammer. Et mægtigt egetræ favner hele afdelingen.

Foto: M. Falmer-Nielsen. 1985.

gårdsanlæg, men forbilledet er også hentet fra sluttede samfunds begravelsespladser, hvor ensartede gravliggere er det almindelige. Anlægget er et særdeles vellykket eksempel på anlæg af særlige børneafsnit og optræder med sin oprindelige beplantning som et intimt og harmonisk rum.

Afd. L.A., »Lindealleen«

For foden af den gamle lindealle indrettedes i en plantning af eg og naur, nicher for et antal store grave. Også her var det ved servitut foreskrevet, at beplantningen kun måtte foretages med danske skovbundsplanter. Der anlagdes nogle få ret store grave, og her findes kirkegårdens eneste underjordiske gravkammer, men trafikstøjen fra Lyngbyvejen blev snart så påtrængende, at brugen af området blev opgivet.

I årene 1945 til 1950 blev afdelingerne 24 - 30 - 31 og 39 anlagt og taget i brug.

Afd. 30 anlagdes på et mindre bakkedrag, der i lighed med alle andre afdelinger var tilplantet ved de oprindelige forplantninger.

Efter at have eksperimenteret med forskellige anlægs- og monumentformer, hvilket gamle tegninger viser, valgte man at anlægge afdelingen som en urnehave i en stærk kollektiv form, hvor et tænkt kvadratnet opdeler et græsareal i 1×1 m store felter. I beplantningsnicher indrettedes der rækker af grave på $1,5$ m², ligesom der i et særligt afsnit udlagdes 9 m² store grave.

Det endelige anlæg leder tanken hen på Herrnhutternes begravelsesplads i Christiansfeld, hvor enkle gravliggere markerer den enkelte grav, men her spores også inspiration fra G.N. Brandt, der i Arkitekten 1922 skriver »Den (gravstenen) burde jo blot være hvad, den også er mange steder i syden og

Fig. 26. Afd. 30. Urnegrave i græs. Vignet 1969 af Einer Seidelin, der med sin fine pen har foreviget mange detaljer fra kirkegården.

America, en navneplade, en etikette i sten, slet og ret.« Servitutterne foreskriver således helt enkle tilhuggede granitsten, der placeres som kontrast til det tæt klippede græs, og havemæssig udsmykning tillades ikke.

Afd. 39 anlagdes som en følge af stigningen i antallet af ligbrændinger. Afdelingen blev anlagt som en helt traditionel urnehave, dobbeltroder med 1 m² store individuelle grave hegnet af buksbom. Servitutterne foreskriver kun et maximum for monumenthøjde. Afdelingen blev i denne brydningstid meget hurtigt belagt, idet den tilfredsstillede ønsket om et lille gravsted, som var overkommeligt for de pårørende at vedligeholde. Placeringen i den ydre forplantning, det rammedannende skovmassiv, må anses for uheldigt. Afdelingen er stadig intakt, men mange ledige grave vidner om den vigende interesse for netop denne gravform.

I årene 1951 til 1960 fortsatte udbygningen af afdelingerne, og følgende afdelinger blev anlagt og taget i brug i denne periode. Afd. 19 - 20 - 26 - 32 - 40.

Afd. 19

Afdelingen anlagdes i en tid, hvor den danske kirkegårdskultur var præget af nye servitutbelagte anlæg i Sverige. Afd. 19 bærer præg af denne påvirkning. Servitutterne foreskriver ret store, ensartede, rektangulære liggesten i et fælles græsfelt rammet af enebær - *Juniperus pfitzeriana* - og heller ikke her tillades havemæssig udsmykning. Afdelingen domineres af lærk og eg samt enkelte naur.

Afd. 20 er anlagt helt traditionelt. 3 og 6 m² familiegrave, hegnet af fælles taksække. Kun højdeservitut på monument.

Afdelingen bærer nu præg af det ændrede begravelsesmønster, og mange ledige grave er tilsået med græs. Der er planlagt en genanvendelse af disse arealer, idet der i 1986 vil blive indrettet et antal urnegrave - individuelle i et kollektivt anlæg - på en del af de ledige arealer. I takt med, at andre arealer opnår en sammenhængende karakter, vil der blive anlagt flere sådanne urnegrave. Den langsigtede plan har som mål at opnå en integration af urnegrave og familiegrave i dette centralt beliggende afsnit.

Afd. 32 anlagdes også helt traditionelt efter ganske samme model som afd. 20. Dog indrettedes her en særlig afdeling for kvindelige patienter fra »Gammelmosehus«, idet det oprindelige afsnit på afd. 4 hurtigt blev belagt. Afsnittet, der siden er udvidet, benyttes stadig.

1961 - 1970 anlagdes afdelingerne 8 - 21 - 27 - 33 - 34 og N.U.

Afd. 8, Fællesurnegrav

I begyndelsen af 60'erne var nedsættelser i fællesurnegraven voksende, og den gamle afd. F.U. var utilstrækkelig til at klare behovet. Man anlagde derfor en ny fællesurnegrav i afd. 8. Anlægget er opbygget som et voldanlæg med store og markante træer og er i sin enkelhed meget stærkt og smukt. Som udsmykning er valgt en helt enkel natursten, hvorom evt. blomsterudsmykning kan anbringes. Afdelingen benyttes stadig i begrænset omfang.

Afd. 21, Fælleskistegrav

Fælleskistegraven anlagdes i 1969 som et alternativ til fællesurnegraven. Det jævnt skrånede terræn indrettedes med rækker af 3 m² grave helt i græs, hvori der, om det ønskes, kan placeres helt enkle sten til markering af det enkelte gravsted. Interessen for bevarelse af de gamle kulturminde, i form af monumenter og gravgitter, var i disse år stigende, samtidig med at ændringen af gam-

Fig. 27. »Fællesurnegrav« afd. 8.
Foto: M. Falmer-Nielsen 1970.

Fir. 28. »Fælleskistegrav« afd. 21.
Foto: M. Falmer-Nielsen 1970.

Fig. 29. Individuelle urnegrave i et kollektivt anlæg afd. 34, 1985. Foto: M. Falmer-Nielsen.

Fig. 30. Urnegrave i gammel grusgrav. »Nordlig Urnedal«. Foto: M. Falmer-Nielsen.

le kirkegårdsanlæg til mere tidssvarende former diskuteredes. For dels at bevare nogle karakteristiske gravminder, men også for at vise en måde at integrere gammelt og nyt på, blev der på afd. 21 opstillet eksempler på tidstypiske monumenter m.m., således at afsnittet umiddelbart fremtræder som et ældre kirkegårdsanlæg.

Afd. 34. Anlagt i 1968 for at tilgodese et dengang voksende behov for individuelle urnegrave i et kollektivt anlæg. Afdelingen var tænkt som et alternativ til afd. 39 og 40, men det stadigt stigende antal nedsættelser i fællesurnegrav gjorde næsten dette anlæg overflødig, og det er derfor heller aldrig udbygget helt. Planen består af korsformede moduler, inspireret af Store Kapels korsformede lyskilder. Disse dannes af tætklippede bøg, og planen kunne udfyldes efterhånden, som behovet viste sig.

Afd. N.U. Nordlige urnedal

I midten af 60'erne var efterspørgslen på urnegravsteder i den helt landskabelige form så stort, at man besluttede at tage det store grusgravareal i kirkegårdens nordøstlige hjørne i brug. Dette meget store areal deles op i et tænkt kvadratnet på 3×3 m, og der kan således principielt anlægges grave overalt i arealet. Dette er dog på alle måder uhensigtsmæssigt, og man valgte derfor at udpege særligt smukke partier til gravsteder. Gravene er nu fortrinsvis placeret på skråningerne samt i lysninger i den blandede nåle- og løvtræbevoksning. Til forskel fra afd. S.U., som afd. N.U. skulle aflaste, er der her foreskrevet meget strenge servitutter for gravstenens udformning. Hensigten med de helt ensartede gravmæler har været, at disse helt skal underordne sig den domine-

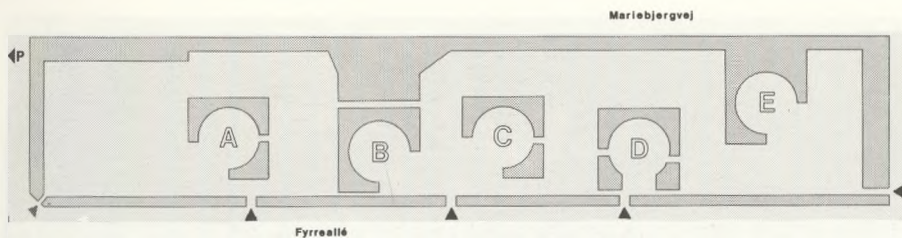

Fig. 31. »Fællesurnegrav« afd. M. Plan over de 5 særskilte afsnit. Planen udsendes til de nærmeste pårørende, når urnenedsættelse har fundet sted, med angivelse af i hvilket afsnit nedsættelsen har fundet sted.

rende skovbevoksning. Afsnittet er i øvrigt domineret af en meget smuk blomster eng, og dette areal er ikke tænkt inddraget til begravelse.

1970 - 1986

Efter 1970 ophørte nyanlæg af afdelinger. Der gennemførtes i 70'erne diverse reguleringer og omlægninger, men behovet for nye afdelinger var dækket. Der hjemfaldt nu tilstrækkeligt gamle grave til at dække behovet for nye.

På nær en enkelt undtagelse. Antallet af nedsættelser i fællesurnegrav var stadig stigende, og man kunne allerede i begyndelsen af 70'erne forudse, at de gamle fællesgrave afd. F.U. og 8 ikke ville kunne klare behovet. Der blev derfor projekteret og anlagt en helt ny fællesurnegrav - afd. M. - i det tidligere randbælte mod syd. Dette skovmassiv havde en terrænform, der indbød til en utraditionel anlægsform, og der indlagdes derfor 5 separate afsnit i området, der hver for sig repræsenterer en fællesgrav.

De cirkelformede afsnit bindes sammen af store bøgemassiver, der holdes tæt klippede, og derfor føjer sig naturligt til bøgeplantningerne på det store parkeringsanlæg.

Der var oprindelig tanker om, at afsnittene skulle udsmykkes kunstnerisk, men disse tanker er aldrig blevet realiseret, og efterhånden som bøgeplantningerne er groet til, optræder disse som store bevægelige skulpturer i skovlandskabet. Der er tilstræbt en stærk kontrast mellem det dyrkede og det udyrkede, idet selve fællesgravsarealet holdes tæt klippet ligesom bøgeplantningerne, medens den omgivende skovbund udvikler sig frit. Skovbunden er fyldt med tidlige forårsvækster.

Kirkegårdens bygninger

»Vintappergården«, hvis jorder blev fundet velegnet til anlæg af Mariebjerg Kirkegård, omtales i Eiler Nystrøms bog »Fra Nordsjællands Øresundskyst«. Gården, der er fra omkring 1770, har formodentlig navn efter en vinhandler og stadskaptajn fra Helsingør. Oprindelig hed den Nørregården, men samme vinhandler omdøbte den til Mariebjerg efter sin hustru, men det gængse navn var fortsat Vintappergården.

Indtil 1974 fungerede gårdens sydfløj som folkerumsbygning for kirkegårdens personale og den gamle lade mod vest som redskabsrum. Forholdene var imid-

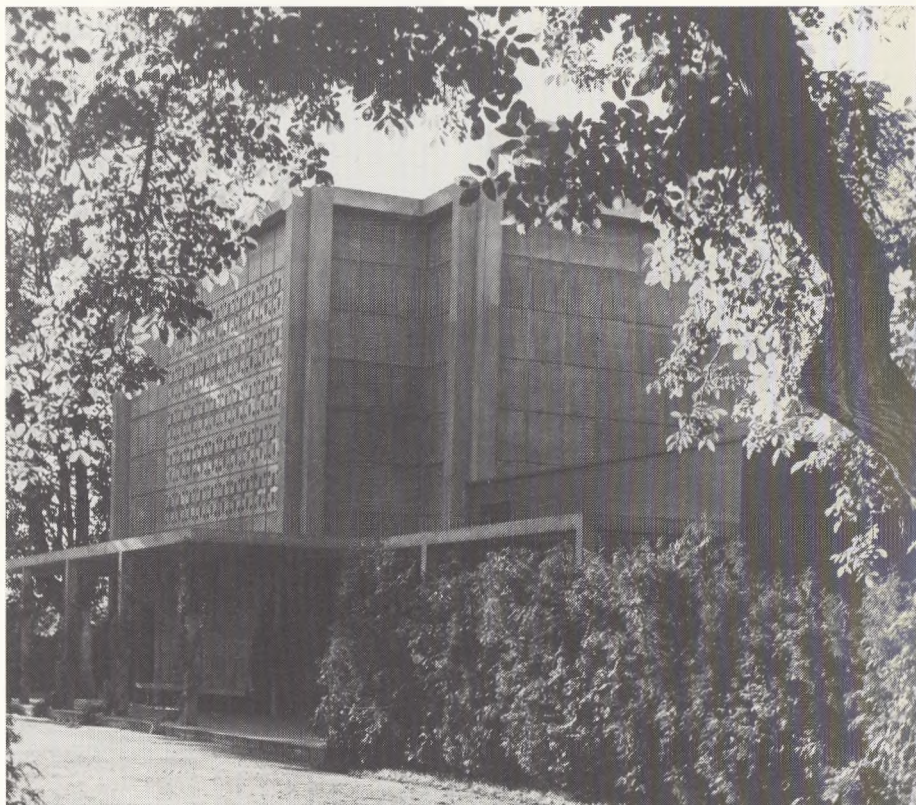

Fig. 32. Kapelanlægget ved indvielsen i 1936. Foto: Jonals & Co.

lertid helt utidssvarende, og det overdroges derfor til arkitekt Mogens Black-Petersen at udarbejde et projekt til en helt ny materialegård, der skulle placeres centralt på kirkegården.

Arkitekt Black-Petersen, der havde god erfaring fra tidligere byggerier på kommunens øvrige kirkegårde, valgte at udforme anlægget som en moderne pendant til Vintappergården - to hvide længer med rødt tegltag. Resultatet blev et meget vellykket og velfungerende anlæg, og byggeriet modtog da også kommunens pris for smukt byggeri i god harmoni med kirkegårdsanlægget.

Med G.N. Brandts forelæggelse af hovedplanen for Mariebjerg Kirkegård i 1926 begyndte drøftelserne om opførelsen af et kapel med krematorium på kirkegården.

Efter flere års drøftelser, hvori også indgik planer om en offentlig konkurrence, overdroges det dog til arkitekt Fritz Schlegel at udarbejde et projekt til et kapel og krematorieanlæg, hvis placering fastlagdes til kirkegårdens sydøstlige hjørne nær Vintappergården.

Det forudsattes, at anlægget skulle vise respekt for såvel Vintappergården som

Fig. 33. Kapelpladsen efter omlægning af adgangsforholdene. Kastanjetræet blev bevaret.
Foto: M. Falmer-Nielsen 1970.

stedets landskabelige skønhed. Det forudsattes endvidere, at anlægget ligesom kirkegården skulle kunne udvides i takt med behovet.

Det endelige projekt, der blev indviet den 6. oktober 1936, indeholdt en kapelsal (store sal) med plads til ca. 200, modtagelseskapel, diverse birum samt i kælderetagen et krematorieanlæg med een ovn.

I slutningen af 40'erne var benyttelsen af kirkegården voksende, og på et møde den 13. december 1949 besluttedes det at anmode arkitekt Fritz Schlegel om at udarbejde forslag til udvidelse af kapelanlægget med bl.a. ny kontorbygning. Den 15. oktober 1959 kunne udvidelsen indvies og tages i brug. Anlægget var da udvidet med et lille kapel med plads til 50 personer, urneudleveringsrum, venterum samt diverse nye birum. Krematorieanlægget udvidedes samtidig, og der blev installeret endnu en ovn af fabrikatet Markussen og Kristiansen. Der opførtes stadig i sammenhæng med det oprindelige anlæg en helt ny kontorbygning. Tilbygningen udførtes i samme materiale - jernbeton - som den første bygning, men specielt i den nye kapelsals arkitektur ser man den 20-årige forskel. Ikke alene var det arkitektoniske udtryk ændret, men også holdningen til kapellets ceremonielle funktion var ændret, og det besluttedes således, at der i det nye kapel ikke måtte finde særlig udsmykning sted, således som tilfældet var i den store sal, og disse regler er stadig gældende.

Kapellerne er, som resten af kirkegården, opført for kommunale midler og kommunalt administreret, kirkeligt indviet, men åbnet for alle trosretninger. Dette har i årenes løb givet anledning til mange drøftelser om kapellernes kristne udsmykning, og da det lille kapel indrettedes, foretoges der ophæng-

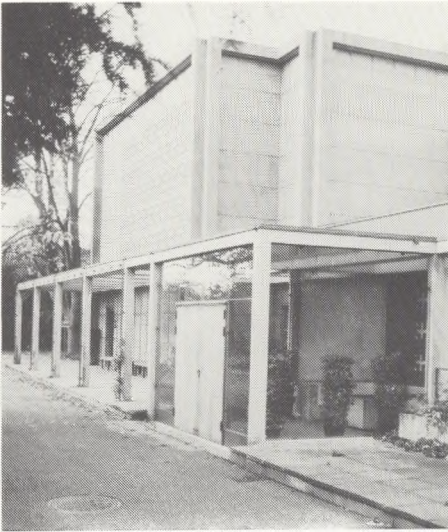

Fig. 34. Kapelanlægget med nyt modtagelseskapel.
Foto: M. Falmer-Nielsen 1985.

Fig. 35. Den nye Materialgård. Del af gavle og indgang. Foto: M. Falmer-Nielsen 1975.

ning af et helt enkelt kors over stedet for bårens placering. I det store kapel, hvor en særlig udsmykning af hele bagvæggen oprindeligt var på tale, var der indtil midten af 70'erne ingen kristen udsmykning udover de korsformede lyskilder i sidevæggene. Spørgsmålet blev gang på gang rejst fra kirkelig side, og det besluttedes derfor at anmode arkitekt Johannes Exner om at udarbejde et forslag hertil. Opgaven blev af arkitekt Johannes Exner i samarbejde med broderen, guldsmed Bent Exner, løst på en overordentlig fin måde, idet Johannes Exner holdningsmæssigt frigjorde sig fra rummet, men æstetisk byggede han på Schlegels korsformede lyskilder. Resultatet blev et kors proportioneret til båren udformet som en hyrdestav med et forgyldt kors, således at dette kan fjernes, når der foretages andre ceremonier end kristne i kapellet.

I øvrigt blev der også foretaget kunstnerisk udsmykning af de to venterum i samme periode. Store sals venterum blev udsmykket med litografier af Sv. Havsteen Mikkelsen, og i lille sals venterum ophængtes et billedtæppe af væveren Berit Hjelholt.

Orglerne i begge kapeller er bygget af firmaet Frobenius. I lille kapel findes et 4-stemme orgel og i store kapel er der 12-stemme orgel.

I en klokkestabel øverst på bygningen er klokken placeret. På grund af voldsomme resonanser i bygningen måtte man ophøre med brugen af klokken, og man installerede i stedet et grammofonanlæg, hvorpå blev afspillet Fårevejle kirkes klokkeringning i forbindelse med højtidelighederne. Klokken hang da som en attrap, medens klokkeringningen formidledes af store højttalere. Omkring 1970 lykkedes det at isolere klokkestabelen fra bygningen, og den rigtige klokke kunne da atter tages i brug.

Krematorieanlægget består stadig af to ovnanlæg. Installationen fra 1959 er stort set uændret, medens det ældste fra 1936 er erstattet med et tidssvarende Tabo-anlæg.

På et enkelt punkt har kapelanlægget ikke kunnet følge udviklingen. 60'ernes og 70'ernes krav om rationelle arbejdsmetoder, også på dette område, gjorde modtagelsen og transport af bårer til et problem, da al adgang til anlæggets indre foregår af trapper. I 1982 indrettedes derfor et nyt modtagelseskapel, der arkitektonisk indgår som en del af store kapels pergola og derfor er i god harmoni med Schlegels bygning. Heri indrettedes et elevatoranlæg til overvin-delse af højdeforskellen.

Forudsætningen »et prunkløst byggeri« er også ved den sidste udvidelse fastholdt, og på trods af et moderne funktionalistisk formsprog er der ingen konflikt mellem den 300-årige Vintappergård og det 50-årige kapelanlæg.

Opførelsen af et kapel i Hovedalleens afslutning mod vest blev aldrig aktuelt, ligesom bygningen af et kolumbarie heller ikke gennemførtes.

Administration og ledelse

Ved Mariebjerg Kirkegårds indvielse i 1936 blev administration og ledelse af kirkegårdene i Gentofte Kommune analyseret og drøftet. I en redegørelse til kirkegårdsudvalget anbefaler daværende kirkegårdsinspektør C.E. Elers-Nielsen, Frederiksbergs Begravelsesvæsen, at den nye kirkegård administreres og ledes rent kommunalt, ligesom det foreslås, at de øvrige kirkegårde med tiden overgår til denne administrationsform.

Alle kirkegårdene i Gentofte Kommune - Gentofte, Ordrup og Hellerup - sorterede under Gentofte Kommunes kirkegårdsudvalg, der med Økonomisk Forvaltning som sekretariat varetog alle overordnede spørgsmål, medens den daglige gartneriske ledelse på forskellig måde var overdraget til entreprenør ansatte gravere. Gennem årene ændredes ansættelsesforhold m.v. successivt, og i 1974 var der tjenestemandsansatte kirkegårdsinspektører på alle kirkegårdene. Ved en omorganisering af bl.a. Gentofte kirkes ejerforhold oprettedes et egentligt begravelsesvæsen, i hvilken anledning der blev udarbejdet en ny vedtægt for kirkegårdene i Gentofte Kommune. Heri fastslåes det, at kirkegårdsbestyrelsen vælges af kommunalbestyrelsen blandt dens medlemmer. Driften af kirkegårdene forestås af begravelsesvæsenet, der fortsat fungerer under Økonomisk Forvaltning.

Et af Gentofte Kommunalbestyrelse nedsat udvalg, varetog således også planlægningen og udviklingen af Mariebjerg Kirkegård, og følgende har siden 1922 varetaget formandsposten.

1922-23 Aage Ole Rasmus Næsted.
1925-27 Jørgen Mimer.
1927-29 Niels Ejnar Farre.
1929-33 Chr. Hansen.
1933-50 Jes Petersen.
1950-54 Victor Holck.
1954-58 Gertie Wandel.

1958-66 Th. Bremholm Rasmussen.
1966-71 Rasmus Christensen.
1971-74 Ole Glarbo.
1974-81 Ellis Tardini.
1982-85 Leif Hansen.
1986- Kåre Thal Jantzen.

G.N. Brandt projekterede som nævnt kirkegården og forestod som kommune-gartner fra 1927 anlægget af denne og havde til sin død i 1945 som konsulent for kirkegårdsbestyrelsen i samarbejde med kirkegårdsassistent Sven Hansen ansvaret for kirkegårdens første år.

Sven Hansen ansattes efter en uddannelse som havebrugskandidat i 1936 i en nyoprettet stilling under Økonomisk Forvaltning som kirkegårdsassistent. I 1946 udnævntes han til kirkegårdsinspektør, hvilken stilling han bestred til 1966.

Efterfølger blev Morten Falmer-Nielsen, der med en uddannelse fra Landbohøjskolens anlægslinie som hortonom tiltrådte i maj 1966.

Detailprojekteringen af de enkelte afdelinger har igennem årene påhvilet kirkegårdsinspektørerne, og bortset fra de første anlæg er anlæggene præget af disses etiske og æstetiske opfattelse.

Fig. 36. »Eblegangen« set fra Afd. S.U. mod kapellet. 1936. Foto: W. Winkelmann.

Litteratur

Arkitekten. Årgang 1922, hæfte 5 og 6.

Architectura 7. 1985.

Fra Kvangård til Humlekule nr. 14. 1984.

Fra Nordsjællands Øresundskyst. Eiler Nystrøm. 1938.

Gjentofte Kommunestyre 1842-1942. L. Gotfredsen. 1942.

Mariebjerg Kirkegård - en undersøgelse af forskellige plantningers udvikling fra etablering og op til i dag. Afd. for Have og Landskab. Den Kgl. Veterinære og Landbohøjskole. Niels-Kristian Ibsen. 1985.

Vore Kirkegårde nr. 3. August 1938.

Mariebjergs Kirkegårds arkiv.

Gentofte Kommunes Økonomiske Forvaltnings arkiv.

Resolutioner

Bemærk: Kirkeministeriet har ved redaktionens slutning endnu ikke udgivet resolutioner fra 1. jui 1972 til 31. december 1972; men de vil blive aftrykt i »Vore Kirkegårde« i en senere årgang.

Kirkeministeriets skrivelse af 18. juli 1978 (til et menighedsråd) om *hvad der i relation til bestemmelserne om tillægsbetaling til gravere forstås ved lig eller ligrester*. 2.kt. j.nr. 214/0007.

Med henvisning til menighedsrådets skrivelse af 16. maj 1978 angående den mellem finansministeriet og SID indgåede overenskomst af 14. februar 1978 skal man meddele, at ministeriet ikke ser sig i stand til at give en entydig afgrænsning af, hvad der i relation til bestemmelsen om tillægsbetaling i overenskomstens § 15, stk. 6, forstås ved lig eller ligrester.

Ministeriet kan alene på grundlag af de med finansministeriet og SID førte forhandlinger, jfr. punkt 2 i ministeriets cirkulærskrivelse af 18. april 1978 som vejledning for en afgrænsning angive følgende retningslinier:

Tillægget udbetales i alle tilfælde, hvor der under gravning af grave optages og *samlet* opbevares ligrester med bløddele. Endvidere udbetales tillægget, såfremt der finder optagning og samlet opbevaring sted af hele skeletter eller større samlede skeletdele.

Tillægget udbetales derimod ikke, hvis der under gravningen alene optages knogler eller skeletdele af mindre omfang, eksempelvis ben eller armknogler.

Kirkeministeriets skrivelse af 15. august 1978 (til stiftsøvrighederne) om at *arbejder ved kirker, kirkegårde og præsteboliger m.v. skal overdrages til momsregistrerede virksomheder*. 2.kt. j.nr. 02730.

På baggrund af en henvendelse fra Håndværksrådet om at udvide kravet til momsregistrering inden for den offentlige sektor har ministeren for skatter og afgifter henstillet, at det også ved bygge- og anlægsarbejder inden for folkekirkens område sikres, at der stilles krav om momsregistrering.

I overensstemmelse hermed skal man anmode menighedsrådene om at have opmærksomheden henvendt på, at udførelse af arbejder ved kirker, kirkegårde og præstegårde m.v. alene overdrages til momsregistrerede virksomheder.

Kirkeministeriets cirk. af 15. november 1978 (til biskopperne) om *tilførsel til folkekirkens ministerialbøger om begravelser* (Min.tid. 1978, nr. 207). 1.kt. j.nr. 6184/77.

Der fastsættes herved følgende regler om tilførsel til folkekirkens ministerialbøger om begravelser, der finder sted her i landet *uden for Færøerne og Grønland*:

1. Begravelse i folkekirken.

1. Med hensyn til tilførsel om begravelseshandlinger (jordpåkastelsen) forholdes som følger:

a. *Dødsfaldet er registreret i folkekirkens ministerialbøger uden for Færøerne og Grønland.*

Begravelseshandlingen tilføres - uanset hvor handlingen er forrettet - alene ministerialbøgerne for det sogn, hvor dødsfaldet er registreret.

b. *Dødsfaldet er registreret i færøske eller grønlandske ministerialbøger.*

Begravelseshandlingen tilføres ministerialbøgerne for det sogn, hvor handlingen er forrettet, og der afgives tilbagemelding til ministerialbogsføreren på det sted, hvor dødsfaldet er registreret, med oplysning om sted og dato for den foretagne begravelseshandling og - for så vidt angår kistebegravelse - tillige med oplysning om jordfæstelsesstedet.

c. *Dødsfaldet er registreret i et sønderjysk personregister.*

Begravelseshandlingen tilføres ministerialbøgerne for det sogn, hvor handlingen er forrettet. Der gives ikke meddelelse om begravelsen til personregisterføreren.

d. *Dødsfaldet er registreret i udlandet.*

Begravelseshandlingen tilføres ministerialbøgerne for det sogn, hvor handlingen er forrettet. Der gives ikke meddelelse om begravelsen til vedkommende udenlandske register.

2. Er det ikke præsten (en af præsterne) i det sogn, hvor tilførsel om begravelseshandlingen ifølge foranstående skal ske, men en anden præst, der har medvirket ved begravelsen, skal denne give meddelelse til sognepræsten/

kordegenen i det pågældende sogn om den foretagne begravelseshandling med oplysning om sted og dato for denne og - for så vidt angår kistebegravelser - tillige med oplysning om jordfæstelsesstedet. I de foran under pkt. 1 b, c og d omtalte tilfælde skal begravelsesmyndighedens attest (præstens eksemplar) vedlægges meddelelsen, medmindre modtageren har udstedt attesten.

3. Den hidtil fulgte regel, hvorefter der for så vidt angår kistebegravelser tillige foretages tilførsel om begravelsen til ministerialbøgerne for det sogn, hvor kisten jordfæstes, når jordpåkastelsen er sket i et andet sogn, bortfalder.

4. Har *ligbrænding* fundet sted, foretages der notering herom samt om anbringelsesstedet for asken på grundlag af meddelelsen fra krematoriet eller - for så vidt angår de foran under pkt. 1 b, c og d omtalte tilfælde - på grundlag af oplysningerne i begravelsesmyndighedens attest.

5. Begravelseshandlinger, der forrettes af *valgmenighedspræster og døvepræster*, tilføres som hidtil den af valgmenighedspræsten/døvepræsten førte ministerialbog, og der afgives tilbagemelding til ministerialbogsføreren på det sted, hvor dødsfaldet er registreret (herunder også i tilfælde, hvor dødsfaldet er registreret i færøske eller grønlandske ministerialbøger), med oplysning om sted og dato for den foretagne begravelseshandling og - for så vidt angår kistebegravelser - tillige med oplysning om jordfæstelsesstedet.

Den hidtil foreskrevne meddelelse til ministerialbogsføreren i det sogn, hvor begravelseshandlingen er forrettet, afgives alene i de foran under pkt. 1 b, c og d omtalte tilfælde. Med meddelelsen skal følge begravelsesmyndighedens attest (præstens eksemplar), med mindre modtageren har udstedt attesten.

Har *ligbrænding* fundet sted, foretages der notering herom samt om anbringelsesstedet for asken på grundlag af oplysningerne i begravelsesmyndighedens attest.

II. Begravelse uden for folkekirken

I forbindelse med registreringen af dødsfaldet foretages der notering om stedet for jordfæstelsen på grundlag af oplysningerne i dødsanmeldelsen. Er afdøde brændt, foretages der notering herom samt om anbringelsesstedet for asken på grundlag af meddelelsen fra krematoriet.

Dette cirkulære træder i kraft den 1. januar 1979. Fra samme dato ophæves afsnit V i kirkeministeriets cirkulære 27. november 1953

om ministerialbogsførernes tilbagemeldingspligt m.v. samt kirkeministeriets cirkulære af 25. juli 1958 om tilbagemelding til Grønland om begravelser.

Man skal anmode om, at folkekirkenes præster og kordegne uden for Færøerne og Grønland gøres bekendt med cirkulæret.

Kirkeministeriets skrivelse af 17. november 1978

(til en provst) om *krigsveteraners gravsteder*, 1.kt. j.nr. 5260/78.

I anledning af Deres gennem stiftsøvrigheden over Viborg stift hertil indsendte forepørgsel af 10. oktober 1978 skal man meddele, at der ikke gælder særlige bestemmelser om krigsveteraners gravsteder.

Det tilføjes, at den omstændighed, at afdøde var krigsveteran, ikke i sig selv medfører, at hans gravsted og det eventuelt derpå værende mindesmærke skal henføres under bestemmelserne i lov om velgeholdelse af kirker og kirkegårde med videre §§ 24, stk. 4, og 26, stk. 4.

Kirkeministeriets skrivelse af 10. januar 1979 (til stiftsøvrigheden over Fyens stift) om, *hvorvidt det i en kirkegårdsvedtægt kunne bestemmes, at gravkastning udføres vederlagsfrit for medlemmer af folkekirken, der var bosat i eller havde nær tilknytning til vedkommende sogn*. 1.kt. 51411/0509/78.

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 8. september 1978 hertil indsendt andragende har A. sogns menighedsråd ansøgt om godkendelse af, at bestemmelsen i § 40, stk. 2, i den gældende vedtægt for A. kirkegård ændres, således at gavkastning udføres vederlagsfrit for medlemmer af folkekirken, der er bosat i eller har nær tilknytning til A. sogn.

Nyborg provstiudvalg har ikke ment at kunne anbefale den foreslåede vedtægtsændring under hensyn til, at gravkastning ikke udføres vederlagsfrit for såvidt angår de øvrige kirkegårde i det pågældende fællesligningsområde. Ved sagens forelæggelse for ministeriet har stiftsøvrigheden forespurgt, om samme har hjemmel til at nægte at godkende den af menighedsrådet ønskede ændring af kirkegårdsvedtægten.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at det i medfør af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m.v. § 23 tilkommer stiftsøvrigheden at fastsætte de takstbestemmelser, der skal optages i kirkegårdsvedtægten, hvorved

bemærkes, at ministeriet med provstiuvalget og stiftsøvrigheden er enig i, at det afligningsmæssige grunde må anses for rimeligt, at takstregulativerne inden for det enkelte fælles ligningsområde søges ko-ordineret, således at samme princip i videst muligt omfang lægges til grund for taksternes fastsættelse inden for ligningsområdet.

Kirkeministeriets skriv. af 29. januar 1979 (til Det kirkelige råd på Kolonien Filadelfia) om, *hvorvidt der kunne ydes tilskud af sognets kirkekasse til vedligeholdelse og drift af Kolonien Filadelfias kirker og kirkegård m.m.* 1.kt. j.nr. 41/0304/77.

I skrivelse af 12. oktober 1978 til Tersløse menighedsråd udtalte ministeriet, at man ikke har hjemmel til at godkende en ordning, hvorefter der ydes tilskud fra Tersløse sogns kirkekasse til vedligeholdelse og drift af Kolonien Filadelfias kirker og kirkegård m.m., idet der ifølge loven ikke kan ydes tilskud af kirkeligningens midler til vedligeholdelse og drift af ikke-selvejende kirker og kirkegårde.

I en gennem stiftsøvrigheden over Roskilde stift hertil indsendt skrivelse af 22. november 1978 har rådet herefter med henvisning til, at Kolonien Filadelfia er en privat selvejende institution, anmodet ministeriet om at tage sagen op til fornyet overvejelse.

I den anledning skal man meddele, at kirker, der tilhører private selvejende institutioner, ifølge reglerne i lov om kirkers bestyrelse m.m. (lovbekendtgørelse nr. 318 af 26. juni 1970) er at anse som ikke-selvejende kirker. Ministeriet finder herefter ikke grundlag for at ændre den i skrivelse af 12. oktober 1978 truffene afgørelse.

Kirkeministeriets skrivelse af 9. marts 1979 (til kirkegårdsinspektør N.N.) om, *i hvilket omfang indehaveren af brugsretten til et gravsted, som ønskedes inddraget af hensyn til en kirkegårdsregulering, havde adgang til at foretage begravelser i gravstedet.* 1.kt. j.nr. 5111/0312/79.

I anledning af Deres hertil indsendte forespørgsel af 7. februar 1979 angående gravstedsbrugers adgang til at foretage begravelser i gravsteder, der ønskes inddraget i henhold til en af provstiuvalget godkendt plan for kirkegårdens regulering, skal man meddele, at indehaveren af brugsretten til et gravsted i sådanne tilfælde uanset reguleringsplanen har ret til at lade foretage begravelser i

gravstedet inden for første fredningsperiode regnet fra den senest forud for reguleringsplanens godkendelse foretagne begravelse. Ved udløbet af denne periode ophører retten til at foretage yderligere begravelser i gravstedet, uanset om brugsretten over gravstedet måtte være erhvervet for længere tid.

Kirkeministeriets skrivelse af 30. marts 1979 (til advokat N.N.) om, *hvem der havde brugsret til et gravsted i et tilfælde, hvor en af de i gravstedet begravede efterlod sig en fraskilt hustru af første ægteskab og en datter af andet ægteskab.* 1.kt. 5151/77.

I anledning af Deres forespørgsel om, hvem der måtte anses for at have brugsret til det gravsted, rd. 33, nr. 5-6-7 på A. kirkegård, hvori et i ægteskabet mellem J.J. og K.R. født barn, G.J. blev begravet i 1929, udtalte ministeriet i skrivelse af 6. januar 1978, at et sørbarn af J.J.'s anden hustru, R.J., næppe kunne anses for medindehaver af brugsretten sammen med G.J.'s moder, der fortsat er i live.

Med Deres skrivelse af 27. oktober 1978 har ministeriet herefter modtaget en af Deres klient, stud. med G.K.J., udarbejdet redegørelse, hvoraf det fremgår, at hun, der i ministeriets førnævnte skrivelse er betegnet som R.J.'s sørbarn, er født i J.J.'s ægteskab med nævnte R.J., og at hun anser sig for at være eneindehaver af brugsretten til det omhandlede gravsted, hvori hendes forældre er begravet i 1973 og 1977.

I denne anledning skal man efter stedfunden brevveksling med stiftsøvrigheden over Lolland-Falsters stift meddele, at ministeriet fortsat må være tilbøjelig til at mene, at brugsretten - som i skrivelse af 6. januar 1978 udtalt - oprindelig, og uanset at gravstedsbrevet blev udstedt til J.J., tilkom ham og hans første hustru i forening, og at der ikke ved deres senere separaton og skilsmisse er sket nogen ændring i dette forhold.

Ved J.J.'s død må hans andel i brugsretten antages at være gået i arv til hans datter, G.K.J., jfr. ministeriets cirkulære af 5. august 1977 om brugsret til gravsteder III, C., stk. 1.

Efter ministeriets formening må brugsretten herefter tilkomme fru K.R. og Deres klient i forening, hvorved bemærkes, at det ifølge praksis er uden betydning for forholdet mellem flere berettigede, hvem der er indehaver af gravstedsbrevet, og hvem der afholder udgifterne ved gravstedets fornyelse og vedligeholdelse.

Ved foranstående er der bortset fra eventuelle mellem de brugsberettigede trufne aftaler. Spørgsmålet om, hvem brugsretten tilkommer, vil kunne indbringes for domstolene, såfremt der ikke kan opnås enighed mellem parterne, herunder om en eventuel deling af gravstedet.

Kirkeministeriets cirk.skriv. af 4. april 1979 (til biskopper og stiftsovrigheder) om *videreførelse af den kirkelige administration m.v. i krigstid*. 2.kt. j.nr. 6861.

Da det vil være af betydning, at den kirkelige administration og den kirkelige betjening af befolkningen kan opretholdes i størst muligt omfang i tilfælde af krigsmæssige begivenheders indtræden, udsendte ministeriet i skrivelser af 12. december 1951 og 19. januar 1957 retningslinier for, hvilke foranstaltninger der måtte anses for hensigtsmæssige i dette øjemed.

I 1951 blev der på foranledning af civilforsvars styrelsen udarbejdet planer for en almindelig evakuering af bymæssigt bebyggede arealer, og de af kirkeministeriet udsendte retningslinier omfattede som følge heraf bestemmelser, der tog sigte på de under sådanne omstændigheder indtrædende særlige forhold. Efter de nu gældende regler er det overladt til politimestrenes skøn i hvert enkelt tilfælde at træffe bestemmelser om, hvorvidt og i hvilket omfang evakuering skal foretages. Under hensyn hertil samt til den lange tid, der er hengået siden udsendelsen af ministeriets førnævnte skrivelser og de i medfør heraf trufne dispositioner, har ministeriet anset det for hensigtsmæssigt i det følgende at give en redegørelse for, i hvilket omfang de tidligere givne forskrifter fortsat er gældende, suppleret med oplysning vedrørende særlige forhold, der har givet anledning til forespørgsler i ministeriet.

I. Administrationens videreførelse

II. Den kirkelige betjening

Tekst til disse punkter er udeladt her.

III. Begravelsesvæsen

Under krigsforhold kan det af sundhedsmæssige grunde være påkrævet, at de døde begravnes hurtigst muligt. En kirkegårdsbestyrelse kan ikke modsætte sig, at krigsdøde begravnes på kirkegården, såfremt der er disponibel gravplads. Er dette ikke tilfældet, kan det fornødne areal tilvejebringes ved ekspropriation. Beslutning herom træffes af kommunalbestyrelsen i samråd med embedslægen.

Ved begravelser kan der om fornødent ses bort fra bestemmelserne i lov om begravelse og ligbrænding.

IV. Varsling med kirkeklokker

Kirkeministeriets cirkulære af 15. december 1978 indeholder bestemmelser om klemten med kirkeklokker til varsling af civilbefolkningen om radioaktivt nedfald. Cirkulære af 30. december 1971 om klokkeringning ved mobilisering er fortsat gældende. Når en kritisk situation måtte indtræde, bør provsten forvisse sig om, at kirketjenerne (ringerne) er bekendt med de pligter, der påhviler dem ifølge førnævnte cirkulærer.

Kirkeministeriets skriv. af 7. maj 1979 (til N.N.) om, *hvorvidt en enke kunne kræve sin afdøde mands urne nedsat i et urnegravsted imod en af hendes søskendes indsigelse*. 1.kt. j.nr. 5151/0103/79.

I skrivelse af 2. januar 1979 har De for Deres svigerinde fru H.H. forespurgt, om urnen med asken af hendes afdøde ægtefælle, Deres broder E.H. vil kunne nedsættes i urnegravsted nr. -- på A. kirkegård, uanset at hendes broder O.O. modsætter sig dette.

Det fremgår af sagen, at urne med asken af H.H.'s moder, fru M.O., blev nedsat i nævnte gravsted den -- 1976, og at gravstedet blev erhvervet for boets midler. Brugsretten til gravstedet, hvor der er plads til ialt 4 urner, tilkommer herefter H.H. og hendes 4 søskende i forening.

Det fremgår endvidere, af 3 af H.H.'s søskende, J.O., K.O. og P.O., har meddelt samtykke til, at E.H.'s urne nedsættes i gravstedet, men at hendes broder O.O., modsætter sig dette.

Gennem sin advokat har O.O. over for ministeriet oplyst, at det er hans ønske, at hans urne til sin tid nedsættes i gravstedet, såfremt ikke andre af hans søskende er blevet bisat dér, inden han afgår ved døden, medens hans hustru ønsker sin urne nedsat i de ukendtes grav.

I anledning heraf skal man meddele, at der intet vil være til hinder for, at E.H.'s urne nedsættes i gravstedet, såfremt J.O., K.O., og P.O. skriftligt giver afkald på at lade andre end H.H. begrave i gravstedet inden O.O.'s død, således at der ved dennes død er mulighed for at nedsætte hans urne i gravstedet, såfremt han måtte fastholde sit ønske om at blive bisat i det pågældende gravsted.

De erklæringer, som i henhold til foranstæn-

de måtte blive afgivet af J.O., K.O. og P.O., vil være at tilsende kirkegårdskontoret for B. og A. kirkegårde til indførelse i kirkegårdsprotokollen.

Kirkeministeriets skriv. af 16. maj 1977 (til biskoppen over Helsingør stift) om, *hvorledes begravelsesmyndigheden bør forholde sig, når en af en læge udstedt dødsattest ikke er behørigt underskrevet*. 1.kt. j.nr. 550-1/76.

Af den med biskoppens erklæring af 9. maj 1979 hertil tilbagefulgte sag fremgår det, at der for så vidt angår Carlo Henry Eigil Hansen, der afgik ved døden den 19. november 1978 på Københavns amts plejehjem i Gentofte, af begravelsesmyndigheden for Gentofte sogn er foretaget registrering af dødsfaldet og udfærdiget attest fra begravelsesmyndigheden på grundlag af en af læge N.N. udfærdiget dødsattest af 19. november 1978, uanset at underskriftsrubrik A i dødsattesten ikke var underskrevet af lægen.

I denne anledning skal man anmode biskoppen om at ville gøre begravelsesmyndigheden for Gentofte sogn bekendt med, at der må udvises den største påpasselighed med hensyn til, at der ikke foretages registrering af et dødsfald og udfærdiges attest fra begravelsesmyndigheden på grundlag af en dødsattest, hvori underskriftsrubrik A eller B ikke er underskrevet af lægen, jfr. herved kirkeministeriets cirkulærskrivelse af 24. marts 1977 om dødsattester, afsnit I.

Efter sagens anledning bemærkes, at en dødsattest, hvori underskriftsrubrik A eller B ikke er underskrevet af lægen, omgående må overgives til den stedlige embedslæge, og at begravelsesmyndighedens afsluttende ekspedition af sagen må stilles i bero, indtil der foreligger en forskriftsmæssig dødsattest.

Kirkeministeriets skriv. af 21. maj 1979 (til et ægtepar) om, *hvorvidt der vil kunne gives tilladelse til nedsænkning af urner i havet*. 1.kt. j.nr. 524-51/79.

I skrivelse af 2. maj 1979 har De ansøgt om tilladelse til, at urnerne med Deres aske til sin tid må blive nedsænket i Ørsund.

I anledning heraf skal man meddele, at ministeriet ifølge fast praksis ikke tillader nedsænkning af urner i havet, og at man derfor ikke ser sig i stand til at imødekomme det ansøgte.

Det tilføjes, at der efter praksis meddeles tilladelse

til spredning af aske over det åbne hav, når der foreligger et bestemt udtalt ønske herom fra afdøde, jfr. § 3, stk. 2, i lov nr. 346 af 26. juni 1975 om begravelse og ligbrænding.

Kirkeministeriets skriv. af 6. juli 1979 (til N.N.) vedr. *et andragende om tilladelse til, at en urne blev nedsat på en privat ejendom*. 1.kt. j.nr. 525-31/79.

Efter at ministeriet i skrivelse af 1. juni 1979 havde meddelt, at man ikke fandt at kunne imødekomme en af Deres fader hertil indsendt ansøgning om tilladelse til, at urnen med asken af Deres den 13. maj 1979 afdøde moder --- nedsættes på ejendommen matr. nr. 12 b, Skårup by, Sjørring sogn, har De i skrivelse af 17. juni 1979 anmodet ministeriet om at tage sagen op til fornyet overvejelse, idet De bl.a. har anført, at ejendommens størrelse er 4.590 m² og ikke som tidligere oplyst 3.711 m².

I anledning heraf skal man meddele, at således som begravelsesforholdene er ordnet her i landet, skal kister og urner normalt nedsættes på de almindelige offentlige kirkegårde, idet man ikke har anset det for ønskeligt, at begravelser spredes over det ganske land. I overensstemmelse hermed følger kirkeministeriet - ligesom tidligere justitsministeriet - en meget restriktiv praksis med hensyn til meddelelse af tilladelse til nedsættelse af urner på private ejendomme. Der meddeles således ikke tilladelse til nedsættelse af urner på almindelige parcelhus- og sommerhusgrunde eller på andre mindre ejendomme, uanset disses beliggenhed. Meddelelse af den ansøgte tilladelse ville have til følge, at denne praksis ikke ville kunne opretholdes.

Ministeriet finder det rigtigt fortsat at følge hidtidig praksis, og man ser sig herefter ikke i stand til at ændre den i sagen trufne afgørelse.

Kirkeministeriets skriv. af 27. juli 1979 (til N.N.) ang. *afslag på et andragende om flytning af en urne, der tidligere havde været flyttet*. 1.kt. j.nr. 541-60/79.

I skrivelse af 15. juli 1963 godkendte ministeriet, at urnen med asken af Deres ægtefælle, ingeniør A.N., blev flyttet fra et gravsted på Mariebjerg kirkegård til Deres familiegravsted på Hammelev kirkegård.

Herefter har De i skrivelse hertil af 26. juni 1979 ansøgt om tilladelse til, at den omhandlede urne nu må blive flyttet fra Hammelev kirkegård til et gravsted på Funder kirkegård, i

nærheden af Deres nuværende bopæl i Silkeborg.

I denne anledning skal man meddele, at ministeriet ikke på det foreliggende grundlag ser sig i stand til at imødekomme det ansøgte, idet herved bemærkes, at der efter den af ministeriet fulgte praksis normalt ikke meddeles tilladelse til flytning af en urne, der tidligere er flyttet.

Kirkeministeriets skriv. af 23. august 1979 (til foreningen »Frihedskampens Veteraner«) ang. *fredningen af frihedskæmperes grave*. 1.kt. j.nr. 534.

Med henvisning til skrivelse af 10. juli 1979 fra »Frihedskampens Veteraner« skal man meddele, at den i henhold til kirkeministeriets cirkulære af 18. juni 1968 gennemførte fredning af frihedskæmperes grave ikke medfører nogen indskrænkning i den adgang de til gravstederne brugsberettigede har til at lade foretage yderligere jordfæstelser i gravstedet.

Med hensyn til betaling for gravstedets fornyelse og retablering i forbindelse med foretagelse af yderligere jordfæstelser henvises til det i det fornævnte cirkulære herom anførte.

Kirkeministeriets skriv. af 20. september 1979 (til et menighedsråd) om, *hvorvidt et menighedsråd vedblivende kunne være forpligtet til at vedligeholde et gravsted, uanset det åbenbare misforhold der var mellem den i sin tid indbetalte vedligeholdelseskapital og kirkens nuværende udgifter til gravstedets vedligeholdelse*. 1.kt. j.nr. 5161/0312/79.

I den senest med menighedsrådets skrivelse af 30. juli 1979 hertil indsendte sag er der rejst spørgsmål om, hvorvidt Keldby kirke er pligtig at afholde udgifterne til vedligeholdelse af lærer C.F.J. Simonsens gravsted på Keldby kirkegård.

Det er oplyst, at lærer Simonsen blev begravet i 1903, samt at Lærerstandens Brandforsikring G/S, København, der er stiftet af lærer Simonsen, i august 1919 lod opsætte en mindesten på gravstedet og i forbindelse hermed overdrog menighedsrådet en indlånsbog med Møens Diskontobank med et indestående på 200 kr. Bogen var forsynet med følgende påtegning: Keldby kirke (Mindesmærke for lærer Simonsen).

I et i forsikringselskabets forhandlingsprotokol indeholdt referat af et den 1. november 1918 afholdt bestyrelsesmøde er følgende anført:

»Til vedligeholdelse af det mindesmærke, som det i forrige møde vedtoges at rejse på foreningens stifters grav på Keldby kirkegård, bevilgedes 200 kr., der overgives til menighedsrådet, der efter i 100 år at have vedligeholdt mindesmærket og gravpladsen, hvorefter kapitalen benyttes som et legat til fri rådighed f.eks. til Spejlsby skole«.

Der fremgår intet af de stedlige kirkelige arkiver om nogen aftale mellem kirken og brandforsikringselskabet vedrørende vedligeholdelse af mindesmærke m.v., men i tiden indtil 1967 har kirkens ringer foretaget vedligeholdelse af gravstedet imod at oppebære renten af det på bankbogen henstående beløb. Uanset at gravstedsretten ikke blev fornyet i 1967, blev gravstedet efter menighedsrådets bestemmelse fortsat vedligeholdt.

I 1977 blev gravstedet (mindesmærket) af hensyn til en forestående regulering af kirkegården efter aftale med forsikringselskabet flyttet til et andet sted på kirkegården. Brandforsikringselskabet lod samtidigt mindesmærket istandsætte og indbetalte 210 kr. til kirken i fornyelsesafgift vedrørende gravstedet for 35 år regnet fra 1967.

Da kirkens ringer fratrådte sin stilling pr. 31. december 1978, udbetalte menighedsrådet ham 923 kr. 25 øre inclusive merværdiafgift for vedligeholdelse af gravstedet (mindepladsen) i årene 1969-78. Brandforsikringselskabet har afslået at yde menighedsrådet refusion af dette beløb (+ renter af bankbogen), ligesom forsikringselskabet har fastholdt, at det må påhvile kirken at udrede den del af udgifterne ved gravpladsens og mindesmærkets fremtidige vedligeholdelse, som ikke kan afholdes af renterne af den i sin tid indbetalte kapital på 200 kr.

I denne anledning skal man meddele, at de Keldby kirke påhvillende forpligtelser over for det oprindelige gravsted efter ministeriets opfattelse må anses for at være overført til den nuværende mindeplads.

Uanset at ministeriet ikke har grundlag for at udtale sig om, hvorvidt bestemmelserne i lov nr. 242 af 8. maj 1917 om aftaler og andre retshandler på formuerettens område § 36, således som denne paragraf er ændret ved lov nr. 250 af 12. juni 1975, vil kunne finde anvendelse på det her foreliggende forhold, skal man dog under hensyn til det åbenbare misforhold mellem afkastningen af den i sin tid indbetalte kapital og kirkens nuværende udgifter til gravstedets vedligeholdelse henstille, at menig-

hedsrådet påny retter henvendelse til brandsikringselskabet om etablering af en mere rimelig ordning gennem en passende forøgelse af den i 1919 indbetalte kapital, således at udgifterne ved mindepladsens vedligeholdelse ikke skal belaste den stedlige kirkelige ligning på en oprindelig utilsigtet måde.

Kirkeministeriets skriv. af 6. november 1979 (til N.N.) om, *hvorvidt en urne i et nærmere angivet tilfælde kunne tillades nedsat på en privat ejendom*. 1.kt. j.nr. 52537/79.

I skrivelse af 13. oktober 1979 har De for fru O.O. ansøgt om tilladelse til, at urnen med asken af fru O.O.'s ægtefælle H.O., der afgik ved døden den 20. september d.å., i overensstemmelse med afdødes ønske må blive nedsat i en jordhøj, kaldet »Jernhatten«, der er beliggende på et fredet område af ejendommen matr. nr. 1 a, Havmøllen, Hyllested sogn.

De har til støtte herfor anført, at den nævnte ejendom var afdødes barndomshjem, og at ejendommens nuværende ejere har givet tilladelse til urnens nedsættelse.

I anledning heraf skal man meddele, at da den ejendom, på hvilken urnen ønskes nedsat, ifølge det for ministeriet oplyste ikke siden 1918 har været i afdøde slægts eje, finder ministeriet allerede af denne grund ikke at kunne imødekomme det ansøgte.

Kirkeministeriets skriv. af 14. november 1979 (til et nænhedsråd) om, *hvorvidt der om en ældre kirkegård måtte antages at være »fortov«, og om kirkegårdsbestyrelsens adgang til færdsel på nabogrunden for at syne og vedligeholde kirkegårdsmuren*. 1.kt. j.nr. 401/0114/79.

I skrivelse af 21. september 1979 har menighedsrådet under henvisning til de i vedlagte forslag til lokalplan 6.05. for et område umiddelbart øst for Reerslev kirke indeholdte bestemmelser om etablering af en adgangsvej langs kirkegårdsmurens østside til den ved kirkegårdens nordøstre hjørne beliggende affaldsplads forespurgt, om kirken må antages at have ejendomsret til et areal langs kirkegårdsmurens yderside. Endvidere har menighedsrådet udbedt sig oplysning om, hvorvidt kirkegårdsbestyrelsen har adgang til at færdes på nabogrunden for at syne og vedligeholde kirkegårdsmuren.

I anledning heraf skal man efter stedfunden brevveksling med Høje-Taastrup kommune

og nationalmuseet, hvis erklæringer af henholdsvis 17. oktober og 5. november 1979 vedlægges i kopi, meddele, at spørgsmålet om, hvorvidt der om en ældre kirkegård må antages at være et »fortov«, d.v.s. en kirken tilhørende jordstrimmel langs ydersiden af kirkegårdsdiget eller kirkegårdsmuren, ikke kan besvares generelt, idet det i så henseende er afgørende, om kirken vedblivende har hævdet sin ret til dette. Man henviser herved til vedlagte kopi af matrikeldirektoratets skrivelse af 6. august 1969.

Med hensyn til spørgsmålet om kirkegårdsbestyrelsens adgang til færdsel på en nabogrund langs kirkegårdsmuren skal man henviser til, at det i § 22, stk. 1, i lov om hegn (lov nr. 259 af 27. maj 1950) er fastsat, at den, der har vedligeholdelsespligten med hensyn til et hegn, er berettiget til i tidsrummet mellem 1. november og 1. maj på hensynsfuld måde at færdes på naboens grund langs hegnet i det omfang, hegnets vedligeholdelse gør det nødvendigt. Af bestemmelsen i § 22, stk. 3, fremgår, at der i forbindelse med vedligeholdelsen må foretages kørsel på nabogrunden, dersom forholdene tillader det, men kun mod betaling af erstatning for den skade, som eventuelt forvoldes ved sådan færdsel.

Kirkeministeriets skriv. af 21. marts 1980 (til N.N.) vedr. *et andragende om, at andragersens aske til sin tid måtte blive spredt over en privat ejendom*. 1.kt. 524-68/80.

Efter at ministeriet i skrivelse af 7. marts 1980 havde meddelt, at man ikke fandt at kunne imødekomme Deres ønske om, at deres aske til sin tid må blive spredt over marsken på ejendommen matr. nr. 22 n, Darum by, har De i skrivelse af 8. marts 1980 anmodet om en nærmere begrundelse for den trufne afgørelse.

I denne anledning skal man meddele, at der efter fast praksis ikke meddeles tilladelse til, at asken efter en afdød spredes over landjorden.

Denne praksis, der tilgodeser etiske og æstetiske hensyn, har steds været fulgt af justitsministeriet, under hvis sagsområde sager af denne art tidligere hørte. I forbindelse med gennemførelsen af den nugældende lov af 26. juni 1975 om begravelse og ligbrænding overførtes disse sager til kirkeministeriet. Loven tilsigtede ikke nogen ændring af den nævnte praksis, og da denne også efter kirkeministeriets opfattelse er vel begrundet i de ovenfor nævnte hensyn, har man ikke ment at kunne afvige

herfra. Der er således tale om en særdeles fast praksis, idet der ikke, så længe ligbrænding har været tilladt, hverken af justitsministeriet eller kirkeministeriet i noget tilfælde er meddelt tilladelse til, at en afdøds aske er spredt over landjorden.

Ministeriet finder under henvisning hertil at måtte fastholde den ved skrivelse af 7. marts 1980 trufne afgørelse.

Kirkeministeriets skriv. af 27. marts 1980 (til N.N.) om, *hvorvidt det kunne tillades, at en askeurne midlertidigt blev anbragt i den efterlevende ægtefælles hjem*. 1.kt. j.nr. 525-47/80.

I et hertil indsendt andragende af 11. marts 1980 har De ansøgt om tilladelse til, at urnen med asken af Deres ægtefælle, O.O., der afgik ved døden den 6. marts 1980, må blive anbragt midlertidigt i Deres hjem i Lohals.

I denne anledning skal man meddele, at ministeriet af principielle grunde ikke finder at kunne godkende, at urnen med Deres mands

aske midlertidigt anbringes i Deres hjem i Lohals, men at man må have Dem henvist til eventuelt at lade urnen hensætte i et kolumbarium, indtil den - som af Deres mand ønsket - nedsættes på kirkegården i Slagelse.

Kirkeministeriets skriv. af 27. maj 1980 (til en kommunalbestyrelse) om, *at de kommunalt bestyrede kirkegårdes takstregulativer fremtidig ikke skal forelægges kirkeministeriet til godkendelse*. 1.kt. j.nr. 5140/0104/79.

Efter at kirkeministeriet på dertil given foranledning har taget spørgsmålet om ministeriets godkendelse af takstregulativer for de kommunalt bestyrede kirkegårde op til fornyet overvejelse, skal man meddele, at A begravelsesvæsenets takstregulativ uanset bestemmelsen herom i § 9 i begravelsesvæsenets vedtægt for fremtiden ikke vil være at forelægge ministeriet til godkendelse.

Foreningens bomærke fra 1973 er en fremstilling af Golgatha-scenen. Kristi kors som livstræ mellem røvernes kors. Motivet er taget fra en guldring fra vikingetiden ca. 900 e. Kr. fundet på Råbylille mark, Elmelunde sogn, Møn.

Indmeldelse

Undertegnede ønsker at blive optaget som medlem af Foreningen for Kirkegårdskultur.

Navn _____

Stilling _____

Adresse _____

Sendes til Henning Hansen, Kirkevænget 8, 2500 Valby.

